

2005

AJANDASI

KADIN ESERLERİ
KÜTÜPHANESİ
VE BİLGİ MERKEZİ
VAKFI

KADIN VE SU

2005
KADIN VE SU

SO286/15

**KADIN ESERLERİ
KÜTÜPHANESİ VE BİLGİ
MERKEZİ VAKFI**

KURULUŞ:1990

VAKIF YAYIN NO:22

Ajandayı Hazırlayan

Doç. Dr. Hatice Aynur (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Grafik Tasarım

Sibel Erbayat

Fotoğraflar

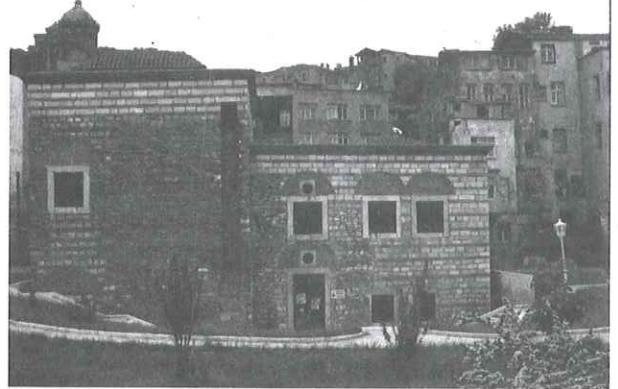
Reyhan Dönmez - Hatice Aynur

Baskı

Dergah Matbaası

Ajandanın kapak fotoğrafı: Sâliha Sultan ve Çeşmesi ile Sebili

KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ VE BİLGİ MERKEZİ VAKFI

KADINLARIN BELLEĞİ

14 Nisan 1990 yılında "kadınların geçmişini iyi tanımak, toplanan bilgileri kadın araştırmacılara derli toplu bir şekilde sunmak ve bu, günün yazılı belgelerini gelecek nesiller için saklamak" amacıyla kurulan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin tahsis ettiği Fener'deki tarihi binada çalışmalarını sürdürmektedir.

Hizmete açıldığı tarihte raflarında 100 kadar kitap bulunan kütüphanede, 14 yılda kadınlar tarafından, ya da kadınlar hakkında yazılan 9.500'ü aşkın kitabı, 235'i aşkın süreli yayını ve onbinlerce kupür, makale ve belgeden oluşan koleksiyon; kişilere, kurumlara ait bir arşiv de okurlara sunabilir hale getirilmiştir. Gelin bu aşama, Türkiye'de bu konuya duyulan ilginin ve bu işe emeği, zamanını, kısıtlıda olsa maddi olanaklarını sunan yüzlerce insanın çabalarının göstergesi olduğu kadar, Türkiye'de bir yerel yönetim – vakıf ortak çalışmasının da varolabileceğinin kanıdır.

KURUCU ÜYELER

Doç.Dr. Füsün Akaçlı
Prof. Dr. Jale Baysal
Aslı Davaz
Doç. Dr. Şirin Tekeli
Füsün Yaras

GENEL KURUL ÜYELERİ

Dr. Emel AKAL (Siyaset Bilimi)
Y. Doç. Dr. Ayşegül ALTINAY (Sosyolog, Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Yeşim ARAT (Siyaset Bilim Öğretim Üyesi)
Emel ARMUTÇU (Gazeteci)
Narınç ATAMAN (Eczacı, Bakan Danışmanı)
Dr. Şule AYTAÇ (Sosyolog)
Doç. Dr. İşıl BAŞ (İngiliz Dili Edebiyatı Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Fatmagül BERKTAY (Siyaset Bilim Öğretim Üyesi)
Y. Doç. Dr. Selhan SAVCIGİL- ENDRES (Amerikan Dili
Edebiyatı Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Nazan ERKMEN (Ressam – Öğretim Üyesi)
Prof. Dr. Nüket Esen (Türk Dili Edebiyatı Öğretim Üyesi)
Av. Hülya GÜLBAHAR (Hukukçu)
Emel HAKGÜDER (İşletmeci)
Tara HOPKINS (Üniversite Öğretim Görevlisi)
Aysel NAMLI (Halkla İlişkiler)
Prof. Dr. Salıha PAKER (Çeviri Bilim Öğretim Üyesi)
Nevval SEVİNDİ (Gazeteci, Yazar)
İmren SİPAHİ (Ekonomist, Mali Danışman)
Altan ŞAHİNÖĞLU (Kamu Yönetimi)
Şeyda TALU (Uluslararası İlişkiler)
Yük. Müh. Tülin TANKUT (Kimyaiger, Yazar)
Doç. Dr. Zehra TOSKA (Türk Dili Edebiyatı Öğretim Üyesi)
Av. Meryem TURAN (Hukukçu)
Dr. E. Sevgi Uçan (Siyaset Bilim Öğretim Üyesi)
Lalehan UYSAL (Tasarımcı, Sanat Yönetmeni)

YÖNETİM KURULU ÜYELERİ

(2003 – 2004 Yılları)
Prof. Dr. Nazan Erkmen (Başkan)
Dr. Emel AKAL
Aslı Davaz
Y. Doç. Dr. Selhan SAVCIGİL- ENDRES
Nevval SEVİNDİ.

DENETLEME KURULU ÜYELERİ

Doç. Dr. Füsun AKATLI
Prof. Dr. Yeşim ARAT
Prof. Dr. Fatmagül BERKTAY

ÇALIŞANLAR VE GÖNÜLLÜLER

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı gönüllülerin kurduğu bir kurumdur. 15 yıldır yapılan tüm çalışmalarımızın temelinde gönüllülük ve gönüllü emek yatmaktadır. Bugün Vakfın ulaştığı aşama, bütün bu gönüllü emeklerin toplamıdır. Vakfımıza bugüne kadar emeği geçmiş tüm çalışanlara ve gönüllülere teşekkür ederiz.

Hülya İskender – HAYATSEVEN / Kütüphane Koordinatörü
Ş. Gönül KÜFTEOĞLU/ Kadın Yazarlar Arşivi
Firdevs HOŞER / Süreli Yayınlar Bölümü / Gri Yayınlar
Bölümü/ Kadın Sanatçılar Bölümü
Reyhan Gönenç/Gazete Kupür Arşivi

SUNULAN HİZMETLER

Çalışma Saatleri

Kütüphane hafta içi hergün 10.00 – 17.00 saatleri arasında açıktır. Hafta sonu ve resmi tatillerde kapalıdır.

Kitaplık Bölümü

Kadınlar tarafından yayımlanmış ve kadın konusunda 9.500 kitap, yazar adı, kitap adı ve konularına göre bilgisayarda sınıflandırılarak işlenmiştir.

Süreli Yayınlar Bölümü

1867'den 1928'e dek yayımlanan kadın konulu 40'a yakın Osmanlıca derginin tüm sayılarının orijinal, ya da fotokopileri ve 1928'den günümüze dek yayınlanmış olan yeni harfli Türkçe kadın dergilerinden 235 kadarı, Süreli Yayın Bölümünün ana malzemesini oluşturmaktadır. Yabancı dildeki kadın konulu dergiler ise 130'un üzerinde başlık sayısına ulaşmıştır.

Makale Arşivi

5.000'i aşkın Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca makale, arşivlenmiş ve bilgisayar girişü yapılmıştır.

Kupür Arşivi

1990'dan itibaren çoğu günlük gazetenin yanı sıra, Türkiye kadınlarının olduğu kadar dünya kadınlarının etkinliklerini ve çalışmalarını içeren bu arşivde bugüne dek çeşitli başlıklarda malzeme 354 adet klasör de derlenmiştir. Kadınlara ilişkin, haftalık ve aylık magazin dergilerinden kesilmiş, istatistikler, biyografiler, röportaj ve haberler kupür

arşivinde çeşitli konu başlıklarları altında derlenmektedir.

Kadın Örgütleri ve Örgütlenmeleri Koleksiyonu

Türkiye'de çeşitli amaçlarla kurulan her türlü kadın örgütünün ve örgütlenmesinin (dernekler, kulüpler, sendikaların ve partilerin kadın kolları, çeşitli eylemler için oluşturulan inisiyatıflar, üniversitelerin kadın araştırma birimleri vb...) bütün belgelerinin toplanması ve tarihte yok olmasını engellemek amacıyla başlatılan bir çalışmadır. Koleksiyonda Cumhuriyet öncesine ait 33 kadın örgütüne ait 60 belge bulunmaktadır. Cumhuriyet dönemi ait ise 177 kadın örgütüne ait 2090 belge bulunmaktadır.

Özel Arşiv Koleksiyonu

Kadınların özel belge, anı, mektup, yada yayımlanmış – yayımlanmamış çalışmaları özel koleksiyon olarak korunmakta, bağışı yapan kişinin isteği doğrultusunda kullanıma sunulmaktadır. Arşivimizde halen 43 adet özel arşiv bulunmaktadır.

Sözlü Tarih Koleksiyonu

Cumhuriyet tarihinde, mesleklerinde öncü olmuş kadınlarla yapılan görüşmelerin ses kayıtları koleksiyonda yer almaktadır..

Kadın Yazarlar Koleksiyonu

Kadın Yazarlarla ilgili biyografik dosyalar ve onlar hakkında yazılmış makaleler toplanmaktadır.

Görsel Koleksiyonlar Bölümü

Vakıf etkinliklerine ait fotoğraflar için yeni bir bölüm açılmıştır. 6 adet klasörde toplam 590 adet fotoğraf sınıflandırılmıştır. Koleksiyonda bunun dışında 546 fotoğraf, 500 dia, yerli yabancı 600 afiş ve poster, 150 kartpostal bulunmaktadır.

İşitsel Koleksiyon Bölümü

Bölümde 73 video kaset, 192 teyp kaseti bulunmaktadır.

Efemera (Gri Yayınlar) Bölümü

300'e yakın belge, 149 efemera kutusuna yerleştirilmiştir.

Kadın Sanatçılar Koleksiyonu Bölümü

Kadın sanatçılara ilgili biyografik dosyalar ve eserlerinin diáları toplanmaktadır. Bugüne kadar plastik sanatlar

dalında eser vermiş, 1417 kadın sanatçuya ait bilgiye ulaşılmıştır.

Etkinlikler

Kurulduğu günden bu yana 300'ün üzerinde (kadın konulu konferans, panel, şenlik, konser vb..) düzenlenmiş olup, açılan sergilerden kütüphaneye bağışlanan yapıtlarla kadın sanatçılara ait önemli bir koleksiyonun çekirdeği oluşturulmuştur. Vakıf, ayrıca, iki uluslararası sempozyum düzenlemiştir ve bu sempozyumlara ev sahipliği yapmıştır.

Bilgi Hizmeti

Kadınları ilgilendiren hemen her konuda bilgi almak ve yurtıcı, ya da yurtdışı kurumlara ulaşabilmek mümkündür.

YAYINLAR

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, kuruluşundan bu yana her yıl kadın konulu bir ajanda yayinallyamaktadır.

Kadınların Belleği *Women's Memory* (Ekim 1992)

Eski Harflî Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası 1869-1927 (Nisan 1993)

Kadın Hareketinin Kurumlaşması ve Aşk – İ Vatan (1994)

Hanımlar Alemi'nden Roza'ya 1928 – 1996

Kadın Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1998)

Kadın Yazları Başlıklı Edebiyat Ürünleri Bibliyografyası

1955 – 1990 (1990) yılında basıldı. Son iki kitap, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Vakfı ortak yapımıdır.

DESTEK VE BAĞIŞ

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından oluşturulan kütüphane ve arşiv herkese açıktır. Üyeler HABER BÜLTENİ aracılığıyla hizmet ve etkinliklerimizden haberdar edilmektedir. İstekliler bir fotoğraf ile üyelik için başvurabilirler.

Vakıf çalışmaları üye bağışlarının yanı sıra ajanda, yayın, kartpostal dağıtımından elde edilen gelirlerle sürdürülmektedir. Kitap – Dergi alımlarında kolaylıklar gösteren yayinevi, kitapçı ve sahafların katkıları ve kişilerin kitap – belge bağışları ile kütüphanenin zenginleşmesi sağlanmaktadır.

Destek ve bağışta bulunmak isteyenler, Kadın örgütleri kurumlarında yayınlanmış kitap, broşür, faaliyet raporu, rozet, takvim, kartpostal, flama, afiş, fotoğraf, kitapçık, anahtarlık, kitap, kartvizit vb. gibi belgeleri kütüphaneye ulaştıabilirler.

Kütüphane çalışmalarına maddi katkıda bulunmak isteyenler; Türkiye Vakıflar Bankası Etiler Şubesi 200 91 97 no'lu hesaba bağış yapabilirler.

Parasal desteğin yanı sıra elinizde bulunan, aileniz kadınlarına ait veya yaptığınız kadın konulu çalışmalara ait her türlü yazılı, görsel ve işitsel materyali kütüphaneye bağışlayabilir veya zamanınızın az da olsa bir kısmını kütüphane çalışmalarına ayırbilirsiniz. Kütüphanemize tüm kadın kurumlarının ayakta kalmak için ihtiyaç duyduğu "gönüllü kadın emeği"nizi sunarak da destek olabilirsiniz.

Adres: Abdülezel Paşa Caddesi Fener Mahallesi Fener
Durağı Karşısı (Tarihi Bina)
Fener Haliç 34220 İstanbul
Tel : (0212) 534 95 50

523 74 08
621 81 34

e-posta: kadineserleri@kangurum.net
web: www.kadineserleri.org

VAKFİN YAYINLANMIŞ OLDUĞU AJANDA KÖNÜLARI

1991- Kadın Ressamlardan Bir Kesit

1992- Kadın Fotoğrafçılarından Bir Kesit

1993- Kadın Sinemacılarından Bir Kesit

1994- Kadın Seramikçilerden Bir Kesit

1995- Kütüphane Koleksiyonlarından Bir Kesit

1996- İstanbul ve Kadın

1997- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın ve Giyim

1998- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın ve Eğitim

1999- Kadın Heykeltraşlarımız

2000- Kadın Hareketinin Yüzyılı

2001- Kadın ve Spor

2002- Osmanlı'dan Günümüze Kadın Dergilerinde Son

Sayfalar; İlanat, Havadis, Duyuru

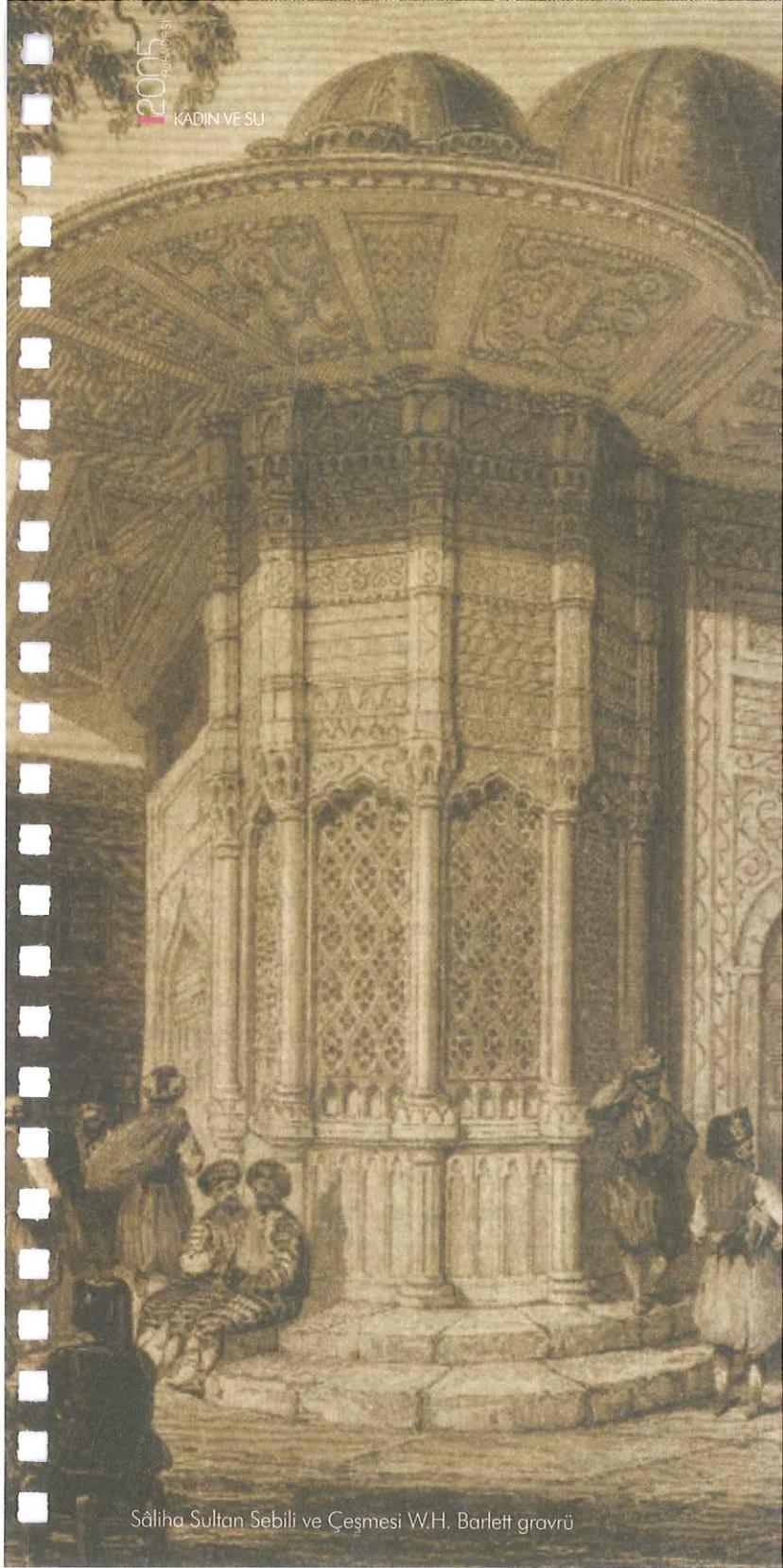
2003- Anlatan Kadınlar: Roman, Öykü

2004- Mesleklerinde Öncü Kadınlar; İlkler

KADIN VE SU

İstanbul' da Kadınların
Yaptırdığı Çeşmelerden
Seçmeler

2005
KADIN VE SU

Sâliha Sultan Şebili ve Çeşmesi W.H. Barlett gravürü

Osmanlı sebil ve çeşmeleri İstanbul'unun kimliğine tanıklık eden önemli kentsel yapılar arasında yer alır. 20. yüzyılın başlarına hatta ortalarına kadar İstanbul'un gündelik hayatının vazgeçilmez bir parçası olan bu sebil ve çeşmelere duyulan gereksinim, evlere su bağlanmasıyla birlikte ortadan kalkmıştır. Her biri yapıldığı zamanın kültür ve sanat anlayışının seçkin örnekleri olan bu eserler, gündelik yaşamındaki işlevleri tükenince korunmak yerine yıkılmaya, yok olmaya ya da yok edilmeye terk edilmişlerdir.

İstanbul, kuruluşundan bu yana içme suyu sorunuyla karşılaşmış ve kenti yönetenler bu sorunu çözmek için değişik dönemlerde çeşitli yollar denemiş, Osmanlı döneminde ise kent dışından getirilen sular genellikle mahallelere, sokaklara ve meydanlara yapılan çeşmeler ve sebillerle halka ulaştırılmıştır. Suyla ilgili birçok ayet ve hadiste, su ihtiyacını giderecek her tür hayır faaliyeti karşılığında sevab vaadedilmesinin suyla ilgili çeşitli mimari eserlerin (sebil, çeşme, su yol, bend, kuyu vs.) yapımını teşvik ettiğini vurgulamak gereklidir. Bu eserler arasında, çeşmeler daima akan sularıyla, sebiller ise bir görevli aracılığıyla susayanların su ihtiyacını hemen karşılayarak yaptırınlar için hayır duaları toplayan yapılar olmuşlardır.

Çeşme ve sebiller, modern dönem İstanbul'unda çeşitli nedenlerle en çok yıkıma uğrayan tarihî eserler arasındadır. Buna rağmen haklarında yapılan iki çalışmanın verdiği rakamlar, çeşme ve sebillerin Osmanlı dönemi İstanbul'unun ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. Bu iki çalışmadan Hilmi Tanışık'ın 2 ciltlik 1943-45 yılları arasında basılan *İstanbul Çeşmeleri* adlı kitabında 794, Affan Egemen'in 1993 yılında yayımlanan aynı adı taşıyan kitabında 1165 çeşme ve sebilin adı geçmektedir.

Bu çeşme ve sebilleri yaptıranları araştırmak ve kimlikleri üzerinde durmak, kuşkusuz Osmanlı toplum yapısın konusunda dikkat çekici veriler sunacaktır. Genellikle, yaptıranın adını taşıyan çeşme ve sebilleri kadın adı taşıyanlarının sayısı hiç de az değildir. Yukarıda adı geçen iki kitapta, kadınların yaptırdığı 16 sebil dahil olmak üzere, 172 adet çeşme ve sebil yer almaktadır. Bu sayının Osmanlı'da Kadınların Yaptırdığı Hayratlar I: İstanbul Çeşmeleri ve Sebilleri başlığı altında yürütüldüğüm proje tamamlandığında daha da artabileceğini, şu ana kadar toplanan bilgiler ışığında eklemek gereklidir.

Eldeki verilere göre mevcut olmayan fakat bir kadın tarafından yaptırıldığı bilinen ilk çeşme (II. Bâyezîd'in sultanlığı, 1481-1512) kızı Hatice Sultan'ın Edirnekâpı'daki Çukurbostan'da inşa ettirdiği cami ve mekteple birlikte yaptığı küçük çeşmedir. İlk sebil ise yapım yılı tam olarak bilinmeyen, ancak 16. yüzyılda yapılan Sâkine Hatun Sebili'dir. 172 adet çeşme ve sebili yaptıran kadınların kimliklerine bakınca karşımıza şöyle bir dağılım çıkmaktadır:

1) Saraylı kadınlar: Valide sultan, padişah eşi, padişah kızı, torunu ve sarayda çalışan kadınların 137 adet çeşme ve sebil yaptırdığı saptanmıştır. Valide sultanların yaptırmış oldukları, dinî ve sosyal içerikli olmak üzere iki grupta toplanan eserler arasında çeşme ve sebilliler önemli bir yer tutmaktadır. Genel olarak, oğullarının padişah olmasıyla Valide Sultan unvanını alan kadınların, hayır ve inşa çalışmalarının, güçlerinin, zenginliklerinin ve payelerinin yükselmesiyle birlikte arttığı, süreklilik gösterdiği ancak tür ve ölçek bakımından farklılıklar taşıdığı görülmektedir. En çok çeşme yaptıran valide sultan, III. Mustafa'nın eşi ve III. Selîm'in annesi Mihrişâh Sultan (ö. 1805) olup, saptanabilen 13 çeşmesi vardır. İkinci sırayı, 9 çeşmeye II. Mahmûd'un eşlerinden ve Sultan Abdülmecîd'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan

(ö.1803) almaktadır. Valide sultanların su yolları yaptırdıkları, Nûrbanu Sultan (ö.1583), Mâhpeyker Kösem Sultan (ö.1651), Mihrişâh Sultan'ın adlarıyla anılan su yollarından anlaşılmaktadır.

Padişah kızları ve torunlarının yanı sıra dikkat çeken başka bir grup saray kadını da sarayda çalışan hazine dar usta, kalfa ve kethuda kadınlardır. Çeşme sahibi olan hazine dar usta 8, kalfa 7, kethuda 6'dır. Valide sultan, padişah kızı ve torunlarından farklı olarak bu kadınlar, saraydaki görevlerinin karşılığında edindikleri parayla çeşmelerini ve diğer inşa faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

2) Halktan kadınlar'ın yaptırmış olduğu bulunmuştur: 26 adet çeşme, Halktan kadınların çeşmeleri, saraya mensup kadınların çeşmelerine göre daha mütevazi görünüşleriyle dikkat çekmektedir. Ayrıca, çeşmelerin bulunduğu yerler gözden geçirildiğinde, bu hanımların, yaşadıkları mahallelerin su gereksinimini karşılamak için çeşme yaptırdıkları görülmektedir.

3) Yönetici ve ulema ailesinden kadınlar: 9 adet çeşme bulunmuştur. Bu çeşmelerde kadınların kimin kızı veya eşi olduğu ön plana çıkarılmakta, kendi isimlerinin yazılmasının ihmali edildiği görülmektedir. Örneğin, Kuruçeşme'de bulunan 1682 tarihli Köprülü Hemşiresi Çeşmesi olarak tâninan çeşmenin kitabesinde çeşmeyi yaptıranın adı yerine, yalnızca Köprülü'nün kızkardeşinin yaptığı bilgisi verilmektedir.

Kadınların yaptırdığı çeşmelerin yapım masraflarını kimin karşıladığı üzerinde durulması gereken bir konudur. Kimi çeşmelerin kitabelerinde çeşmeyi yaptıran kadının malından harcama yapıldığı vurgulanır. Örneğin, III. Ahmed'in Baş Kadını Emetullah Kadın'ın Üsküdar'da Doğancılar Camii'nin yanındaki çeşmesinin (yapım yılı 1728-29), Ayşe Hanım'ın ölen kocası için yaptığı

çeşmenin (yapım yılı 1831-32) ve Bezmiâlem Valide Sultan'ın 1839-40 tarihli çesmesinin kitabelerinde kendi mallarından harcama yaptıkları vurgulanmaktadır.

Çeşmeler, süsleme açısından değerlendirildiğinde kadınlar ile erkeklerin yaptırdığı çesmeler arasında önemli bir fark görülmemekte, farklılıkların çesmelerin yapıldığı yüzyıllar ile yaptıranların ekonomik gücünden kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Öte yandan bir çesme veya sebili meydana getiren unsurlar arasında kitabıne önemli yer tutar. Suyla ilgili âyet ve kelime-i tevhid, çesmeyi yaptıranın adı, çesmenin yapım tarihi, çesme veya suyla ilgili bir şiir ve kitabıne şairinin adı gibi bilgilerin bulunduğu kitabelerde de biçim ve içerik olarak erkek-kadın ayrimı görülmemektedir. Farklılık çesmelerin yapıldığı yüzyıl ve yaptıranın konumuna göre değişir. Saraya mensup kadınların çesme kitabeleri bir padişah çesmesiniyle eşdüzeydedir. Dönemin önemli bir şairi tarafından söylemiş oldukça uzun bir şiir, önemli bir hattat tarafından mermere hakkolunur. Öte yandan, saraya mensup olmayan kadınların çesme kitabelerinde, çok tanınmayan bir şair tarafından kısa bir şiir söyletiği ve kimi zaman kısa bir bilgi içeren düzyazı bulunduğu görülmektedir.

Valide sultanların kitabelerinde çoğunlukla, din yolunda hayırlı işler yapmaya verdikleri önem, saflik ve temizliklerine vurgu yapmakta, sultan olan oğullarının adı övgülerle belirtilmektedir. Padişah kızlarının kitabelerinde ise babalarının adları, babaları hayatı değilse genellikle kardeşleri olan devrin padişahının adı geçmektedir. Eşlerinin isimlerinin yazılması ender olarak görülmektedir.

Kitabelerde çesmenin yapılılma amacı da vurgulanmaktadır. Çesmelerin susuzların susuzluğununu giderme, suyu olmayan mahallelerin su gereksinimini karşılama ve hayır amacının yanı sıra, ölen yakınlarının ruhları için de yaptırıldığı belirtilmektedir. Bu kişiler Hz.

Muhammed ve ailesinden kişiler, yaptıran kişinin ölen çocukları, eşi, annesi ve babası olabilmektedir. Örneğin III. Murâd'ın kızı Ayşe Sultan, ölen kocası Kanijeli İbrâhîm'in, Darphane nazırı Mehmed Efendi'nin kızı Ayşe Hanım, annesinin, I. Abdülhamîd'in eşlerinden Sîneperver Valide Sultan, ölen oğlunun (1780), Zehrâ Hanım, babası Muhtâr Efendi ile kardeşi Celâl Bey'in (1867), Fatma Nazîre Hanım, kocası Mehmed Besîm Bey'in (1892) ruhuna çeşme yaptırmışlardır.

Yukarıda kısaca dejindigimiz konular, Osmanlı toplumunda belirli bir ekonomik gücü sahip kadınların dönemlerinin anlayışına uygun olarak kendi varlıklarını ortaya koymak için ne tür faaliyetlerde bulunduklarına dair ipuçları vermektedir.

Bu ajandada yer alan toplam 26 çeşme ve sebilin seçimi, çeşmeyi yaptıranın kimliği ve çeşmenin özelliği henüz devam eden proje (*Osmanlı'da Kadınların Yaptırdığı Hayratlar I: İstanbul Çeşmeleri ve Sebilleri*) çerçevesinde toplanan bilgilere dayanılarak yapılmıştır. Öte yandan farklı öykülere sahip çok sayıdaki çeşme ve sebil arasından tercih yapmanın hiç de kolay olmadığını belirtmek gereklidir. Bir kadın tarafından yaptırılan ve mevcut olan ilk çeşme olarak II. Selîm'in kızı Şâh Sultan'ın Eyüp'teki çeşmesi, son çeşme olarak, çeşmenin onarımını yaptıranlar arasında Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın da bulunduğu, Abdülmecîd Han Çeşmesi seçilmiştir. Ajandanın hacmi ve amacı göz önüne alınarak konuya ilgili çok sayıdaki kaynak arasından; çeşme ve sebilliler için, daha önce sözü edilen Hilmi Tanışık ve Affan Egemen'in eserleri ile Hatice Aynur ve Hakan Karateke'nin *III. Ahmed dönemi İstanbul çeşmeleri: 1703-1730* (İstanbul: İstanbul Belediyesi, 1995) adlı kitabı, saray kadınları için M. Çağatay Uluçay'ın *Padişahların kadınları ve kızları* (3.bs. Ankara: TTK, 1992) temel başyuru eserleri olarak kullanılmış, bu eserler için sırasıyla Tanışık, Egemen, Aynur ve Karateke ile Uluçay

kısaltmaları metin boyunca kullanılmıştır. Şairlerin anlaşılabilmesi için bugünkü Türkçeye çevirisi yapılmış, ancak yer darlığı ve bu çalışmanın amacı açısından şiirlerdeki kimi sözcüklerin özel anlamları, çağrılmış yaptıkları konuların açıklanmasına gidilmemiş, sözcüğü sözcüğüne çevirinin yerine her beytte söylenmeye çalışılanın ifade edilmesi amaçlanmıştır. Nisan 2004 ayı boyunca fotoğraf çekimi için ziyaret edilen çeşme ve sebillerin son durumlarıyla ilgili bilgilerin verilmesine de özen gösterilmiştir.

Sevgili Aylin Tektaş'a, ajanda hazırlama fikrinin ortaya çıkması ve hayatı geçirilmesi aşamasındaki katkılarından dolayı teşekkür etmek benim için bir gönül borcudur. Prof. Dr. Şinasi Tekin, Prof. Dr. Edhem Eldem'e, Dr. Hakan Karateke'ye kimi sorunlu kitabelerin okunmasında ve Dr. Esat Harmancı'ya şairlerin bugünkü Türkçe'ye çevirisinde yardımcılarından dolayı müteşekkirim. Her zaman olduğu gibi sevgili Nedret İslî yardımlarını eksik etmedi, kendisine ve Bahadır Taşkın'a görsel malzeme yardımı için çok teşekkür ederim. Sevgili arkadaşım Dr. Selim S. Kuru'ya ve M. Ali Tanyeri Hocaya metni baştan sona okuma lutfunda bulunmaları ve önerileri için sonsuz teşekkürler...

Hatice Aynur

İÇİNDEKİLER

- 1- Şâh Sultan ve Çeşmesi
- 2- Mihrümâh Sultan ve Çeşmesi
- 3- Ayşe Sultan ve Çeşmesi
- 4- Mâhpeyker Kösem Valide Sultan ve Çeşmesi
- 5- Şekerpâre Hatun ve Çeşmesi
- 6- Köprülü Hemşiresi Çeşmesi
- 7- Hatice Sultan ve Çeşmesi
- 8- Sâliha Sultan ve Çeşmesi ile Sebili
- 9- Zevkî Kadın ve Çeşmesi
- 10- Zeynep Sultan ve Çeşmesi
- 11- Hatice Kadın ve Çeşmesi
- 12- Mihrişâh Valide Sultan ve Sebili
- 13- Hatice Sultan ve Çeşmesi
- 14- Beyhan Sultan ve Çeşmesi
- 15- Hacı Hanım ve Çeşmesi
- 16- Ümmügülsum Hanım ve Çeşmesi
- 17- Nefîse Hanım ve Çeşmesi
- 18- Dördüncü Kadın ve Çeşmesi
- 19- Şerîfe Siddîka Hanım ve Çeşmesi
- 20- Bezmiâlem Valide Sultan ve Çeşmesi
- 21- Kethüdâ Cânfedâ Kadın ve Hâzînedâr Şevkinîhâl Usta ve Çeşmeleri
- 22- Pertevniyâl Valide Sultan ve Çeşmesi
- 23- Yakacık/Zeynep Hanım ve Çeşmesi
- 24- Şeftali Çeşmesi
- 25- Perestû Kadın ve Çeşmesi
- 26- Abdülmecid Han Çeşmesi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
اللّٰهُمَّ اسْأَلْنَا مِنْ فَضْلِكَ
مَا نَسِيْنَا وَمَا تَعْلَمْنَا

Şâh Sultan ve Çeşmesi

Şâh Sultan, II. Selîm'in küçük kızı olup 1561-62'de Çakırçıbaşı Hasan Paşayla ve 1572-73'de Zâl Mahmûd Paşa'yla evlendirilmiştir. 1580'de eşiley aynı gece vefat etmiştir. Mezan, Zâl Mahmûd Paşa Camii'nin hazırlıresindedir.

Çeşme, Şâh Sultan ile Zâl Mahmûd Paşa'nın birlikte yaptırdığı fakat Paşanın adıyla anılan bir cami, bir medrese ve türbeden oluşan Eyüp'teki Zâl Mahmûd Paşa külliyesinde, caminin avlu kapısına bitişiktir. Çeşmenin yapım tarihi, külliyenin yapım tarihi gibi henüz kesin olarak saptanamamaktadır. Ayna taşında yer alan fi-sene 1245 [1829-30] tarihi bu yılda bir onarım olduğuna işaret etmektedir. 1995 yılında Eyüp Belediyesi tarafından onarılmıştır. Klasik Türk çeşme mimarisinde ve kesme taştan yapılmıştır. 3 beyitlik tarih manzumesinin şairi belli değildir.

Kaynaklar: Tanışık I, 7; Egemen, 776-77; Uluçay, 41

Sâhibetü'l-hayrât Şâh Sultân

Hazret-i ma'-Zâl Mahmûd Paşa

([Bu] hayırlı yapıları yapanlar, Şâh Sultan hanımfendi ile Zâl Mahmûd Paşa[dir].)

Fî-sebîllâh bu âbi itdi sebîl
Selsebîl ide Hudâ ekber hazâ

(Allah rzası için bu suyu akitti, yüce Allah da onu cennet çeşmesi kilsin.)

Teşne-diller didiler târîhini
Çeşme-i mâ-i hayat cân-fezâ

(Gönlü susamışlar (çeşmenin) tarihini "Cana can katan hayat suyu çeşmesidir." (İfadesi ile) söylediler.)

2005
KADIN VESU

Mihrümâh Sultan ve Çeşmesi

Mihrümâh Sultan (1522?-1578), Kanunî Süleymân'ın Hürrem Sultan'dan olan tek kızıdır. Sadrazam Rüstem Paşa ile evlendirilmiştir. Üsküdar ve Edirnekapı'da, kendi adını taşıyan ve cami, medrese, sibyan mektebi, hamam, çarşı ve türbeden oluşan iki külliyesi vardır. Her iki külliye de Mimâr Sinân'ın eseridir. Ayrıca, Arafat Dağı'ndan Mekke'ye su yolunu döşetmiştir. Mezarı, babasının Süleymaniye Camii yakınındaki türbesindedir.

Çeşme, Edirnekapı'da Mihrümâh Sultan Camii'nin yakınında, Eroğlu Sokağın köşesindeki hamama bitişiktir. Çeşmenin ilk yapıldığı tarih bilinmemekle birlikte külliyenin tamamlandığı 1560-62 yılları arasında yapıldığı öne sürülebilir. Çeşmenin şu an üzerinde bulunan kitabesinde yer alan bilgilerden, çeşmenin yanın ve depremden yıkıldığı ve külliyenin mütevellilerinden Cağalzâde İbrâhîm Bey tarafından 1729-30'da yeniden yaptırıldığı anlaşılır. Cağaloğlu semtine adını veren Cağal Sinân Bey'in (ö. 1605) torunlarının, Mihrümâh Sultan'ın torunu ve diğer hanedan mensuplarıyla yaptığı evlilikler, Cağalzâde İbrâhîm Bey'in mütevelli olmasını ve çeşmenin onarılmasına katkısını açıklar.

Çeşme, kesme taştan ve klasik mimaridedir. Çeşmenin tamir kitabesinin şairi Şehdîdir. Çeşme sağlamdır, fakat suyu akmamaktadır. Su teknesi yerindedir. Kitabesi yeşile boyanmıştır.

Kaynaklar: Tanışık I, 136; Egemen, 228, 230-231; Aynur ve Karateke, 222-23

Duhter-i Sultân Süleymân Mihrümâh Sultân kim
Menzilin evc-i gülistân-ı cinâh ide Hudâ
(*Sultân Süleymân'ın kızı Mihrümâh Sultan – Allah onun yerini cennetin
gül bahçesinin en yükselinde kilsin – !*)

Eyleyip ihyâ hayatımda bu zîbâ çeşmeyi
Eylesin makbûl-i dergâhi cenâb-ı Kibriyâ
(*Hayatta iken bu güzel çeşmeyi yaptırdı; Allah da katında (bu hizmeti)
makbul saysın.*)

Muhterik olup bu def'a hâk ile yeksân iken
Oldu hüsni himmet-i evlâd-ı vâkıfla binâ
(*Yângınla yerle bir olmuşken bu defa vâkıfin (Mihrümâh Sultan'ın
torunları) çocukların yardımını şayesinde yeniden yapıldı.*)

Mihrümâh Sultan ve Çeşmesi

Ya'nî İbrâhîm Beg ibn-i Cağâlî-zâde kim
Eyledi hakk-ı veliyyü'n-nî'meti el-Hak edâ
(Yani, Cağâlî-zâde oğlu İbrâhîm Bey, doğrusu velinişmetinin hakkını
(bu yapı ile) ödemmiş oldu.)

Minnet Allâh'a suyun buldu yine bu semt-i pâk
Sû-be-sû ma'mûr u âbâd olmada subh u mesâ
(Allah'a hamd olsun bu temiz semt tekrar suyuna kavuştu [böylece]
sabah okşam her taraf mamur ve hoşnut olmaktadır.)

Habbezâ 'aynû'l-hayât-ı dil-güsâ kim lûlesi
Kevseri işrâb eder dil-teşnegâna dâ'imâ
(O güzel iç ferahlatañ hayat pinannın müslügû, gönülü susamışlara
sürekli Kevser suyu içirmektedir.)

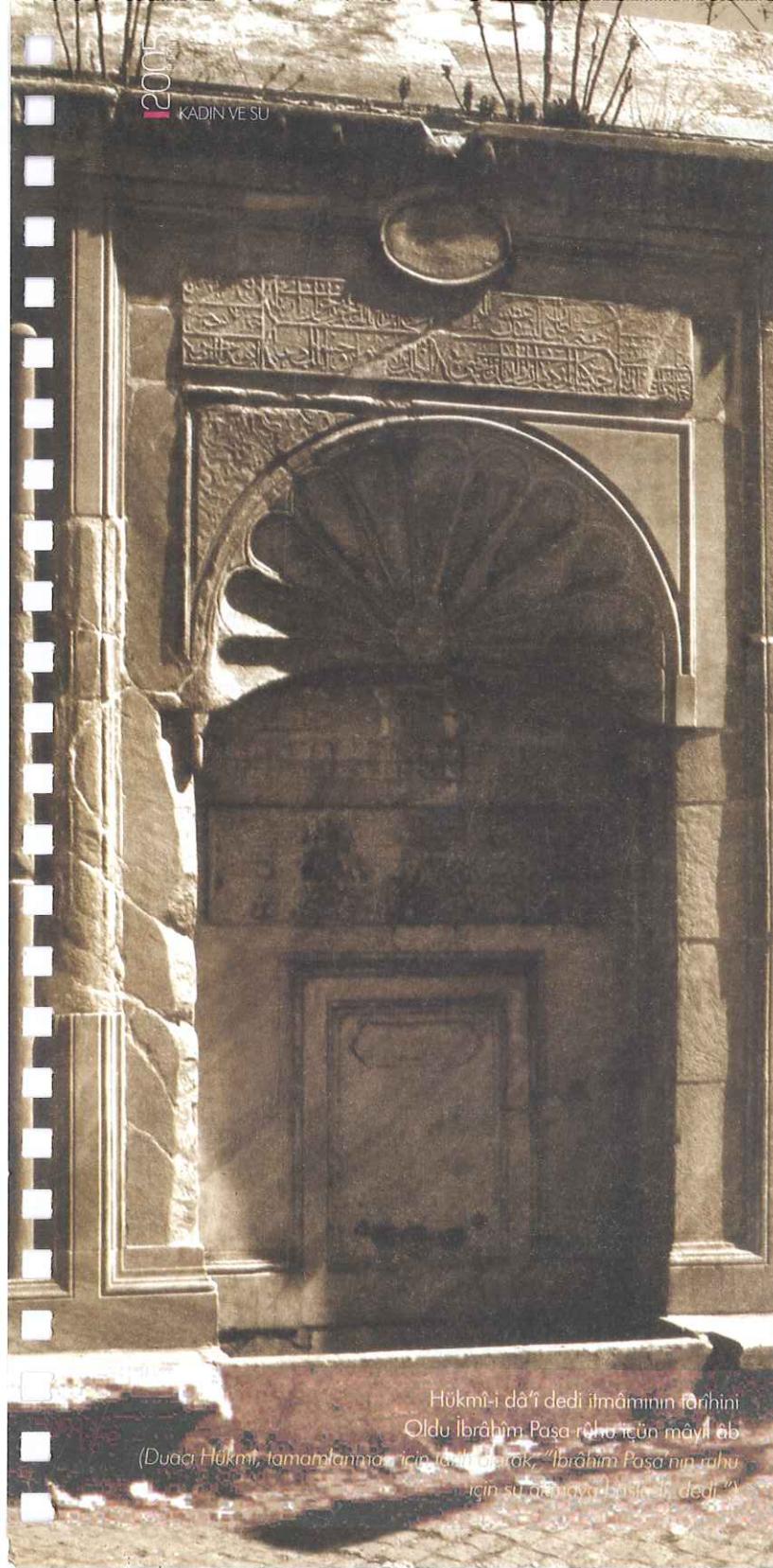
Zât-ı pâkin 'âfiyetde ede Hayrû'l-hâfizîn
'Âfiyet-bahş-ı 'utâş oldukça bu 'ayn-ı şifâ
(Bu şifa kaynağı, susayanlara afiyet bahsettiği sürece koruyucuların
en hayırlı olan Allah da onun temiz yaratılışını esen kilsin.)

Hazret-i Hak rûhunu merhûmenin de şâd edip
Cilvegâhin Cennetü'l-Me'vâ ede Mevlâ ona
(Allah merhumenin rûhunu şâd edip onun yerini Me'vâ cenneti
kilsin.)

Şehdî-i dil-teşne târîhin dedi itmâmının
Mâ-i Zemzemdir bu dil-cû çesmesâr-ı câن-fezâ
Gönülü susamış Şehdî, (bu çesmenin) tamamlanma tarihini "Bu
gönü'l çeken ve cana can katan çeşme zemzem suyudur." (İfadesi
ile) söyledi.)

Mihrümâh Sultan'ın Portresi

Hüküm-i dâ'i dedi imâmının torunu
Oldu İbrahim Paşa râha içün mâyıl âb
(Duaci Hükümlü, tamamlanmış birin râhâsiyle, İbrahim Paşa'nın râhu
için su dağdaydı. Bu söz, "deed" "y

Ayşe Sultan ve Çeşmesi

Ayşe Sultan, III. Murâd ile Safiye Sultan'ın kızı olup 1586'da Kanijeli İbrâhîm Paşa'yla evlendirilmiştir. Üç kez sadrazam olan Kanijeli İbrâhîm Paşa'nın ölümü (1601) üzerine Yemiçi Hasan Paşa'yla nikahı yapılır, fakat paşanın öldürülmesi üzerine evlilik gerçekleşmez. Daha sonra Güzelce Mahmûd Paşa ile evlendirilir. Babası III. Murâd'ın türbesinde gömülüdür.

1603 yılında yapımı biten çeşme, Şehzadebaşı'nda, Şehzade Camii'nin İstanbul Belediyesi'ne bakan kapısının bitişigidindedir. Kitabedeki bilgiden Ayşe Sultan'ın çeşmeyi ölen kocası Kanijeli İbrâhîm Paşa'nın ruhu için yaptırdığı anlaşılmaktadır. İbrâhîm Paşa, Şehzade Camii'nin avlusundaki türbede yatmaktadır.

Tamir gördüğü anlaşılan çeşmenin şair Hükmî'nin iki şiirinin yer aldığı iki kitabesi vardır. İlkinci kitabede kırıklar ve çimento ile sıvanma olduğu için şiirin bazı yerleri okunamamıştır.

Kaynaklar: Tanışık I, 50; Egemen, 161, 164-66; Uluçay, 45
Üstteki kitabı:

Hazret-i Sultân-ı 'âlî-şân-ı 'ismet-âşıyâ
 Rûh-ı İbrâhîm Paşa için icrâ kıldı mâ
 (Namuslu ve yüce (Ayşe) Sultan, İbrahim Paşa'nın ruhu için (bu
 suyu akitti.)

Hükmiyâ söyle dehân-ı lülesi târihini
 İçin İbrâhîm Paşa rûhuna eylen du'â
 (Hükmi, (çeşmenin) musluğunu için (şöyle bir) tarih söyle: "İçin ve
 İbrâhîm Paşa'nın rûhuna dua edin.")

İkinci kitabı:

.....mekremet
 Hazret-i Sultân-ı 'iffet-gevher-i 'ismet-me'âb
 (İncisi iffeli ve vücudu temiz Sultan.....)

Teşneler içüp du'â kilsun diyü subh u şâm
 Bunda icrâ eyledi bir çeşme-i Kevser-nisâb
 (Susayanlar içip sabah akşam dua etsinler diye bu yerde Kevser
 suyu akitilan bir çeşme yaptırdı.)

Rûh-ı İbrâhîm Paşa'ya bağışladı onu
 Âhiretde Hak vere ona sevâb-ı bî-hisâb
 (Çeşmeyi İbrâhîm Paşa'nın rûhuna bağışladı. Allah ona ahirette
 sonsuz sevap versin.)

Fevziyâ cün mazhar-i feyz oldu su
Menba'î feyz oldu târîh ol zamân
(Fevzi, su bolluk getirdiği için tarihi de "bolluk kaynağı," olsun.)

Es-sebil ey tâlib-i mâ' e's-sebil
Âfiyette ola sahhâ nûş-i cân
(Ey bu sebil suyunu isteyen, bu su afiyetle can içeceğî olsun.)

Mâhpeyker Kösem Valide Sultan ve Çeşmesi

Mâhpeyker Kösem Valide Sultan, I. Ahmed'in kadınlarından olup IV. Murâd'ın annesidir. Entrikalıyla tanınmış ve 1651 yılında gelini Turhan Valide Sultan tarafından boğdurulmuştur. Sultanahmet'te eşi, I. Ahmed'in türbesinde gömülüdür. Üsküdar'da Çinili Camii yanına mektep, darülhadis, sebil; Anadolukavağı'nda Valide Medresesi mescitini ve çeşmesini, Çakmakçılar Yokuşu'nda Valide Hanı'nı yaptırmıştır. 1642-43'da yapımı biten çeşme, Üsküdar'da Mâhpeyker Sultan'ın yaptırdığı Çinili Camii ile hamam arasındaki sokağın başındadır.

Klasik çeşme mimarisiyle kesme taştan yapılmıştır. Oymalı ayna taşının yanında bir tas deliği vardır. 8 beyitlik tarih manzumesinin şairi Fevzi'dir (ö. 1679). Suyu akmamakta, bakım ve onarımı gereksinim duymaktadır.

Kaynaklar: Tanışık II, 266-67; Egemen, 538; Uluçay, 48-9
Hazret-i Sultân-ı ekrem Vâlide
Hak yolunda kıldı bu âbî revân
(*Büyük Valide Sultan, bu suyu Allah rızası için akıtmıştır.*)

Kıldı icrâ bù sebîli hayr içün
Ola ecri selsebîl-i câvidân
(*Bu sebili sevab için akitti; karşılığında cennet suyundan içsin.*)

Kâblen Allâh zî-sevâb-ı âhiret
Habbezâ 'aynû'l-hayât-ı râyegân
(*Allah kabul etsin ki bu ne güzel bir ahiret sevabı ve ne hoş bir bedelsiz hayat pinarıdır.*)

Her gören anı du'â-yi hayr ider
Kıl kabûl sen yâ Mucîb yâ Müste'ân
(*Onu her gören hayır dua eder. Allahım sen de onu kabul eyle.*)

Lûle-i çeşme döker.dil teşneye
Akitir kendüye görse reh-revân
(*Çeşmenin musluğu susamışlara dil döker, geçen yolcular hep kendine çeker.*)

Her revâne der lisân-ı hâl-ile
Mâ hayat-ı âbdan iç bul tâze cân
(*Her gelen hal dili ile, bu hayat suyundan iç, can tazele, der.*)

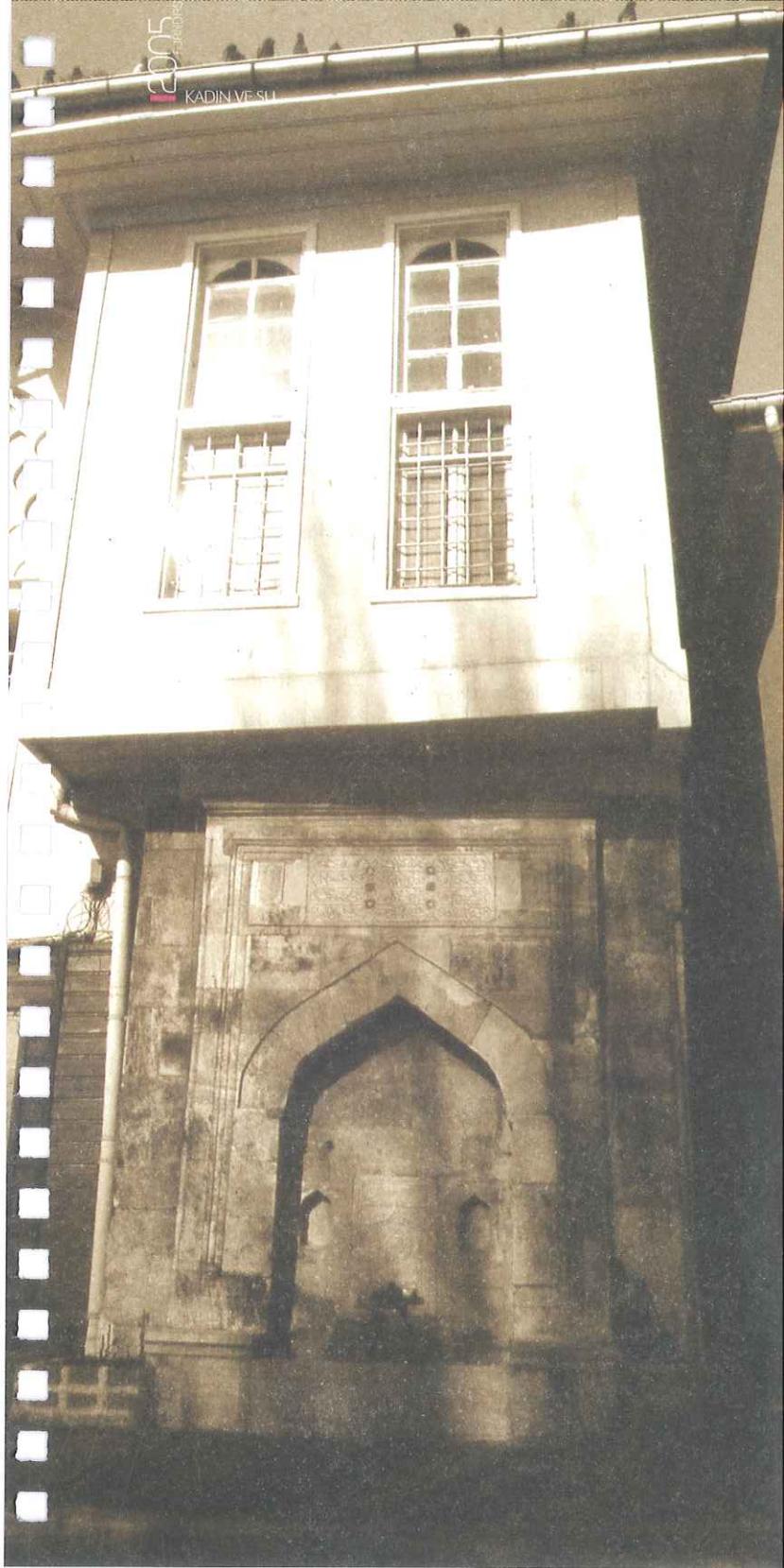

Şekerpâre Hatun ve Çeşmesi

Şekerpâre Hatun (Şekerpâre Kadın, Şehsuvâr Usta), Sultan İbrâhîm'in (saltanatı 1640-48) musahibelerindendir. 1647'de Kara Musâ Paşa ile evlendirilmiş, 1648'de Hezârpâre Ahmed Paşa tarafından etrafındaki kişilerle beraber köyü işlere karışığı, rüşvet aldığı ve haddini aşışı için Habeşistan sınırlarındaki Ebrim'e sürülmüş ve orada ölmüştür. Eyüp'te yaptırdığı türbe ve sebili (1646) sürgüne gönderilmesi üzerine satılığa çıkarılmış ve Ser-hâzin Hasan Ağa ile Abdurrahmân Ağa tarafından satın alınmıştır. Bugün Abdurrahmân Paşa Türbesi olarak bilinen türbenin sebili, 1942 yılında yıkılmıştır.

İlk yapım tarihi bilinmeyen çeşme, Galata'da Necati Bey Caddesi'nde II. Bâyezîd Camii'nin kapısına bitişiktir. 1875 tamir edildiği üzerinde bulunan kitabede yer alan iki satırda anlaşılmaktadır. Tuğladan yapılmış, yuvarlak kemerli, önü demir parmaklıklı bir pencere görünümündedir. Suyu yoktur, küçük teknesi yoldan geçenler tarafından çöp kutusu olarak kullanılmaktadır.

Kaynaklar: Tanışık II, 219-20; Egemen, 783, 785; Uluçay, 56, 61
Geçme iç âb-i zülâlden şifâdur yâr u ağıyâra
Çeşmenin bâniyesi Sarâylı Şekerpâre
(Çeşmeyi yaptıran Saraylı Şekerpare'dir. Dosta düşmana şifâ olan
bu içimi güzel sudan içmeden geçme.)

Köprülü Hemşiresi Çeşmesi

Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın (1635-1676) şimdilik ismi saptanamayan kızkardeşi tarafından yaptırılmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın, oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'yla birlikte yetişirdiği Merzifonlu Kara Mustafâ Paşa'yı (1634-183) kızıyla evlendirdiği bilgisi, bu kızkardeşin Kara Mustafâ Paşa'nın eşi olup olmadığı sorusunu akla getirmekle birlikte eldeki bilgiler bu konuda bir sonuca ulaşmak için şimdilik yetersiz kalmaktadır.

1682 yapımı biten çeşme Kuruçeşme, Arnavutköy Caddesi üzerinde Tezkereci Camii'nin altındadır. 6 beyitlik tarih manzumesinin şairi Behcet Hüseyin Efendi'dir (ö.1684). Klasik çeşme mimarisinde olup kesme taştan yapılmıştır. Suyu akmamaktadır

Kaynaklar: Tanışık II, 34; Egemen, 473, 476-77

Hazret-i hemşire-i sadr-i cihân

Eylemiş Hak devlet-ile kâm-yâb

(*Cihan sadrazamının kızkardeşi, –Allah onu devlet üzere bahliyor kilmıştır-*)

Sâ’î-i hayrât olup etmekdedir

Bezl-i makdûr-i reh-i hayr u sevâb

(*Hayır işleri için çalışarak hayır ve sevap yolunda elinden geleni esirgememektedir.*)

İşbu cây-ı huşkî ihyâ eyledi

Akıdip bir çeşme-i pâkîze-âb

(*Temiz sulu bir çeşme akıtmakla bu kuru yere hayat verdi.*)

Teşnegân-ı dehr içip bu çeşmeden

Bula bu cây-ı müferreh âb u tâb

(*Bu ferah yer, susayanlar bu çeşmeden su içikçe tazelensin.*)

Hayrını Bârî ta’âlâ eylesin

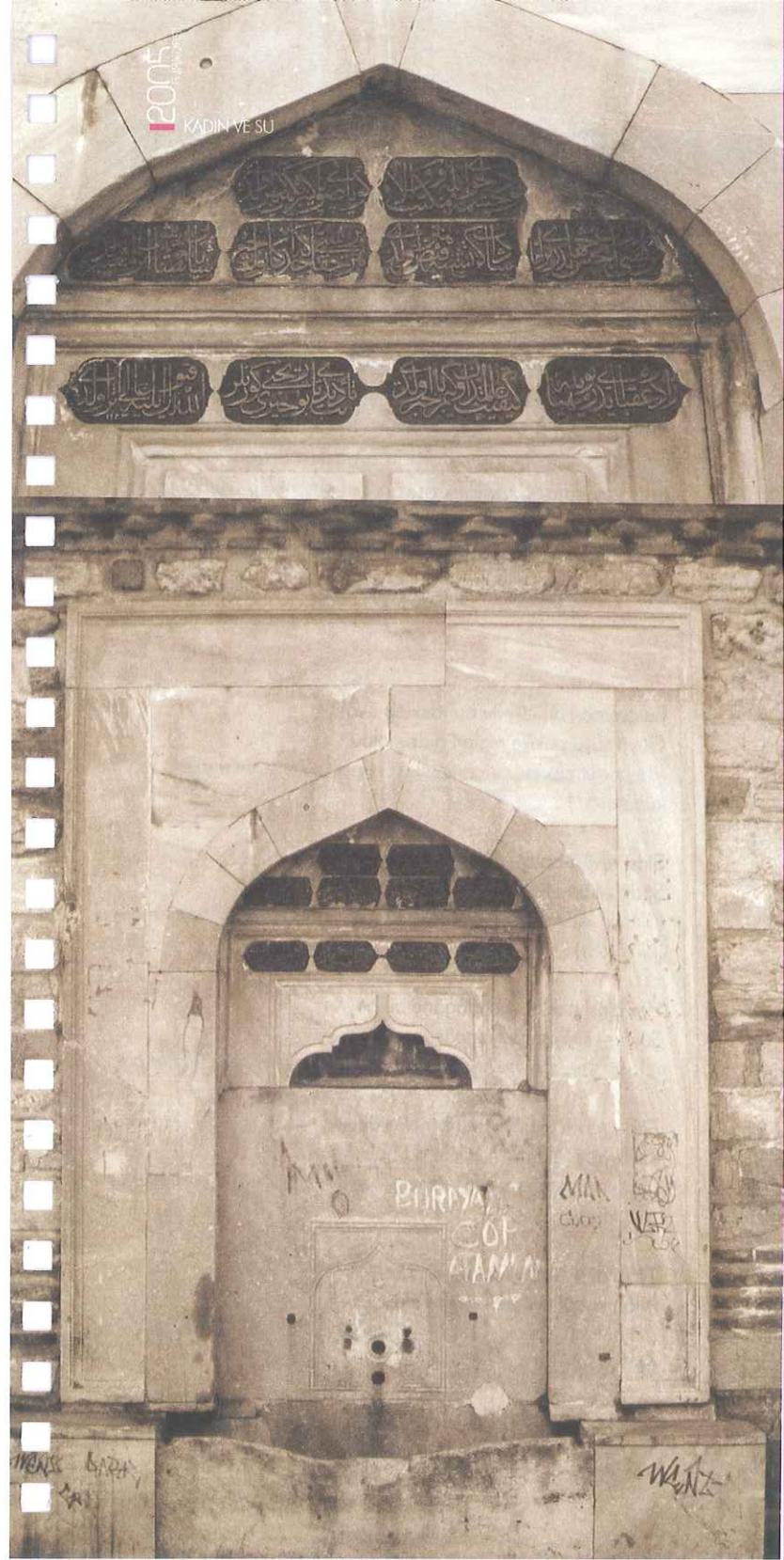
Câvidân bâ-hürmet-i ümmül-kitâb

(*Allah, onun yaptığı hayrı “Fâtiha” suresi hürmetine ebedi kilsin.*)

Düsdü bir târih-i ra’nâ Behcetî

Çeşme-i dil-cû güzel ‘ayn-ı sevâb

(*Behcetî, güzel bir tarih düştü: “Bu gönül çeken çeşme güzel bir sevap kaynağıdır.*)

Hatice Sultan ve Çeşmesi

Hatice Sultan, III. Ahmed'in kızıdır (sultanlığı 1703-1730). Önce Musâhib Mustafa Paşa'yla sonra Sadrazam Hasan Paşa'yla evlendirilmiştir. 28 yaşında vefat eden Hatice Sultan, Üsküdar'da Yeni Cami'ye gömülüdür.

Çeşme, 1711 yılında Hatice Sultan'ın aynı yerdeki mektep ve sebiliyle birlikte yapılmıştır. Ayvansaray Caddesi üzerinde, surların cadde ile kesiştiği yerde, Eyüp istikametine giderken yolun sol tarafındadır. Tamamen mermerden, sıvri kemerli önünde yalağı sağlam duran bir çeşmedir. Ayna taşında kabartma süslemeler vardır. Son yillardaki tamirinde eksik bazı mermer parçaları tamamlanmıştır. Kitabedeki 5 beyitlik şiir, dönemin ünlü şairlerinden Tâ'ib'e (ö.1724) aittir.

Kaynaklar: Tanışık I, 326; Egemen, 364; Aynur ve Karateke, 123-24

Bu çeşme-i dil-cûy ile bu mekteb-i vâlâ
Gûyâ suyu pâkîze niğîn-i güher oldu
(Bu gönü'l çekici çeşmenin suyu temiz ve bu yüce mektep inci bir
küpe oldu.)

Birisi revân-bahş-i cihândır bîrî ammâ
Şâdâb-kün-i teşne-i feyz-i hüner oldu
(Birisi cihana hayat verirken, diğerî hüner ve feyze susamışlan suya
kandırdı.)

Her birisi hakkâ ki cüdâgâne bu hayrin
Şâyân-i sitâyiş eser-i mu'teber oldu
(Doğrusu bu hayrin her birisi övgüye yaraşır birer değerli eser oldu.)

Zâd-i reh-i 'ukbâyi eder böyle müheyâyâ
Keyfiyyet-i 'âlemden o kim bâ-haber oldu
(Dünya gerçeğinin farkında olanlar, ahiret yolù için işte böyle azık
hazırlarlar.)

Tâ'ib dedi târihini bu hayrı görenler
Allâh kabûl eyleye 'âlî eser oldu
(Tâ'ib, tarih olarak: "Bu hayrı görenler, Allah kabul etsin, büyük bir
eser oldu." dedi.)

Sâliha Sultan ve Çeşmesi ile Sebili

Sâliha Sultan, II. Mustafa'nın (sultanatı 1695-1703) kadınlardan olup Sultan I. Mahmûd'un annesidir. 1730'da oğlunun tahta çıkışıyla valide sultan olmuştur. 1739'de ölmüş ve Nuruosmaniye'deki türbesine gömülümüştür. 3 çeşme ile Alaca Minare Mescidi'ni yeniden yaptırmıştır

1732-33'de yapılan sebil ve çeşme, Azapkapı'da Çeşme Meydanı'nda, Sokullu Mehmed Paşa Camii'nin arkasındadır. Sebil ve çeşmenin yapımıyla ilgili ilginç bir söylemi vardır: IV. Mehmed'in eşi, II. Mustafa ile III. Ahmet'in annesi Gülnûş Valide Sultan (ö.1715) şehirde gezinti yaparken Sâliha Sultan Sebil ve Çeşmesi'nin bulunduğu yerde olan küçük bir çeşmenin başında testisi kırıldığı için ağlayan bir kız çocuğu görür. Atlas kesesinden para vermek ister, fakat küçük kız çocuğu testisinin kırıldığına değil, su götürmeyi beceremediği için ağladığını söyler. Kızın bu yanıtını valide sultanın hoşuna gider, kız saraya alınır, yetiştirilir ve II. Mustafa'yla evlendirilir. Hamileliği sırasında yattığı atlas döşekte küçük çeşmenin yerine görkemli bir çeşme yaptırmayı arzu eder. Söylentiye göre Sâliha Sultan'ın gebelik yatağındaki kabarık göğüsleri çeşme tasarıının esin kaynağı olmuştur. Sâliha Sultan çocukluğunun geçtiği bölgede birçok yapı yaptırmıştır.

Çeşme ve sebil mermerden yapılmıştır. 5 köşeli olan çeşme ve sebilden oluşan bu yapının Tersane Caddesi'ne bakan yüzüne birer çeşme, iki cephenin birleştiği yere yarınluk daire şeklinde sebil oturtulmuştur. Dönemin ünlü şairi Seyyid Vehbi (ö.1736) tarafından söylenen üç tarih manzumesi sebil ve çeşmelerin üzerine hattat Eğrikapılı Mehmed Râsih Efendi tarafından yazmıştır.

Bu görkemli çeşme ve sebil, bugün çok kötü durumdadır. 1957'de, çeşme ve sebille bir bütünlük taşıyan sıbyan mektebi yıkılmış, önden ve yanından geçen anayol yüzünden çeşme ve sebil çukurda kalmıştır. Uzun yıllar harap halde kaldıktan sonra 1954'te İstanbul Belediyesi tarafından onarılmasına rağmen her iki yoldan geçen araçların yarattığı hava kirliliğinden çok etkilenmektedir.

Kaynaklar: Tanışık II, 73, 75; Egemen, 724-28; Uluçay, 73

Sebilin batı tarafındaki çeşmenin kitabı:

Menba'-ı âb-i zülâl-i merhamet

Lütce-i pür-cûş-i ihsân u sahâ

(*Merhamet saf suyunun kaynağı, cömertlik ve ihsanın coşkun dalgası!*)

Sâliha Sultan ve Çeşmesi ile Sebili

Devha-i pür-berg ü bâr-ı sultanat

Şems-i 'ismet mâder-i zill-i Hudâ

(Sultanın meyve ve yaprak dolu ağaç, ismet güneş, Allah'ın
gölgesinin (halifenin) annesi.)

Vâlide Sultân ki etmiş 'âleme

Dest-i cûdun maksim-i âb-i 'atâ

(Vâlide Sultan, cömert elini âleme, bağırlama suyunun musluğunu
kâlmiştir.)

Zîkr ü fikri bâkiyât-ı sâlihât

Kâri hayrât-ı hisândır dâ'imâ

(Âklından geçenler hep sevabı sürüp giden şeyler ve yaptıkları
her zaman faydalı hayır işleri olmuştur.)

Fî-sebîllâh nice âsâr edip

Eyledi kesb-i rızâ-yı Kibrâyâ

(Allah yolunda pek çok eser yapılmış onun rızasını kazandı.)

İşte ez-cümle bu dil-cû şeşme kim

Teşne-lebdir Hîzr u İskender ona

(İşte özellikle bu gönül çeken şeşmesine Hîzir ve İskender'in
bile gönülü susamıştır.)

Cârî hâfızlar gibi her lâlesi

Sûre-i Kevser okur subh u mesâ

(Her oğlu, görül görül Kur'an okuyan hâfızlar gibi sabah
akşam Kevser sûresini okur.)

Mâ-hasal bu âb-i cân-bâhsa ile

Oldu şâdân rûh-ı pâk-i Mustafâ

(Hasılı, bu cana can katan su ile (Sultan) Mustafa'nın temiz
ruhu şad oldu.)

Onu da cennette sîrâb eyleye

Sâkî-i Kevser 'Aliyy-i Murtazâ

(Kevser sakası Ali, cennette onu da suya kandırsın.)

Dediler âb-i hayatın vastını

Gûş edip söylersin ammâ Vehbiyâ

(Ey Vehbi, bu hayatı suyunun övgüsünü anlattılar, sen de
duyduklarını söylemek etsin.)

Bâri bir mümtâz târîh eyleyip

Vâlide Sultân'ın iç hayrina mâ

Sâliha Sultan ve Çeşmesi ile Sebili

(Hiç olmazsa seçkin bir tarih söyleyip "Valide Sultan'ın hayrına su iç.")

Sebilin doğu tarafında soldaki çesmenin kitabesi:

Hazret-i Vâlide Sultân ya'nî

Mâder-i Hazret-i Sultân Mahmûd

(Sultan Mahmûd'un anneleri Valide Sultan hazretleri!)

Matla'-ı şems-i hilâfet ki onun

Fer'idir sâye-i Hallâk-ı Vedûd

(O halifelik güneşinin doğduğu yerdir ve şefkat sahibi yaraticının gölgesi onun dali budoğıdır.)

'Amel-i Sâliha'dır sa'yı müdâm

Kâridir kesb-i rızâ-yı ma'bûd

(Onun işi gücüne uygun işler yapmak ve yüce yaraticının rızasını kazanmaktır.)

Havz-ı himmet kereminden memlû

Feyz-i re'fet eserinden meşhûd

(Himmel havuzu onun cömerlik suyu ile dopdoludur ve onun merhametinin yüceliği eserlerinden anlaşılmaktadır.)

İşte ez-cümle bu âsârina bak

Lâzım ise eger ityâن-ı şühûd

(Eğer tanık görmek istersen eserlerine bakman yetecektir.)

Nice kez yandı yıkıldı Galata

Gösterip tâb-ı 'itâş âtes ü dûd

(Susayanların harareti, aleş ve duman çıkarınca, Galata bir çok kez yandı.)

Kimse su serpmedi illâ keremi

Komadi teşne-leb-i tâb-âlûd

(Kimse su serpmemişken önen cömerliği harareti susamış dudakları kimsesiz bırakmadı.)

Hâcî A'mâ denilen semtte edip

Çeşme açmakla ilâc-ı bih-bûd

(Haci A'mâ denilen semtte çeşme yaptırmakla iyi bir ilaç yapmış oldu.)

Oldu bir hayra muvaffak ki olur

Ecri cennetteki havz-ı mevrûd

(Üstesinden geldiği hayrin cennetteki karşılığı her zaman dolan

Sâliha Sultan ve Çeşmesi ile Sebili

havuzlar olsun.)

Hem onun hem şeh-i devrânın ola
'Ömr-i Hızır ile zamânı memdûd

(*Kendisinin ve zamanın padişahının ömrü Hızır ömrü kadar uzun olsun.*)

Oldu târîhe sezâ ey Vehbî
Çeşme-i Vâlide-i Hân Mahmûd

(*Ey Vehbî, Mahmûd Han'ın annesinin çeşmesi tarihe yaraşır oldu.*)

Sebilin kitabı:

Vâlide Sultân-ı 'âlî-şân-ı himmet-meşrebin

'Ayn-ı cûdundan gel ey leb-teşne şîr ü şeker iç

(*Ey suya hasret olanlar, gelin; himmet yaratılışı ve şanı yüce Valide Sultan'ın cömertlik pınarından süt ve şeker için.*)

Devr-i İskender'de olsa Hızır derdi gösterip
İşte mâ 'aynül-hayâti buldum ey İskender iç

(*İskender devrinde olsayı Hızır (o çeşmeyi) göstererek "Ey İskender, işte, hayat kaynağı olan suyu buldum, ondan iç." derdi.*)

Tıflı müdrik lülesin vermezdi sedy-i dâyeye

Deseler ister su iç isterse şîr-i mâder iç

(*Akı eren bebeğe ister su isterse anne sütü iç deseler, (çeşmenin) musluğunu dâdisinin memesine tercih ederdi.*)

Sû-be-sû gûyâ lisân-ı lûle-ile çeşmeler

Çağlayıp şerbet-fürûşân gibi derler 'anber iç

(*Çeşmeler, oluklarından çıkan çağılıklarla, her tarafta şerbet satıcıları gibi "Anber iç." diye seslenmektedir.*)

Sâhibül-hayrin du'âsının su gibi ezberle de

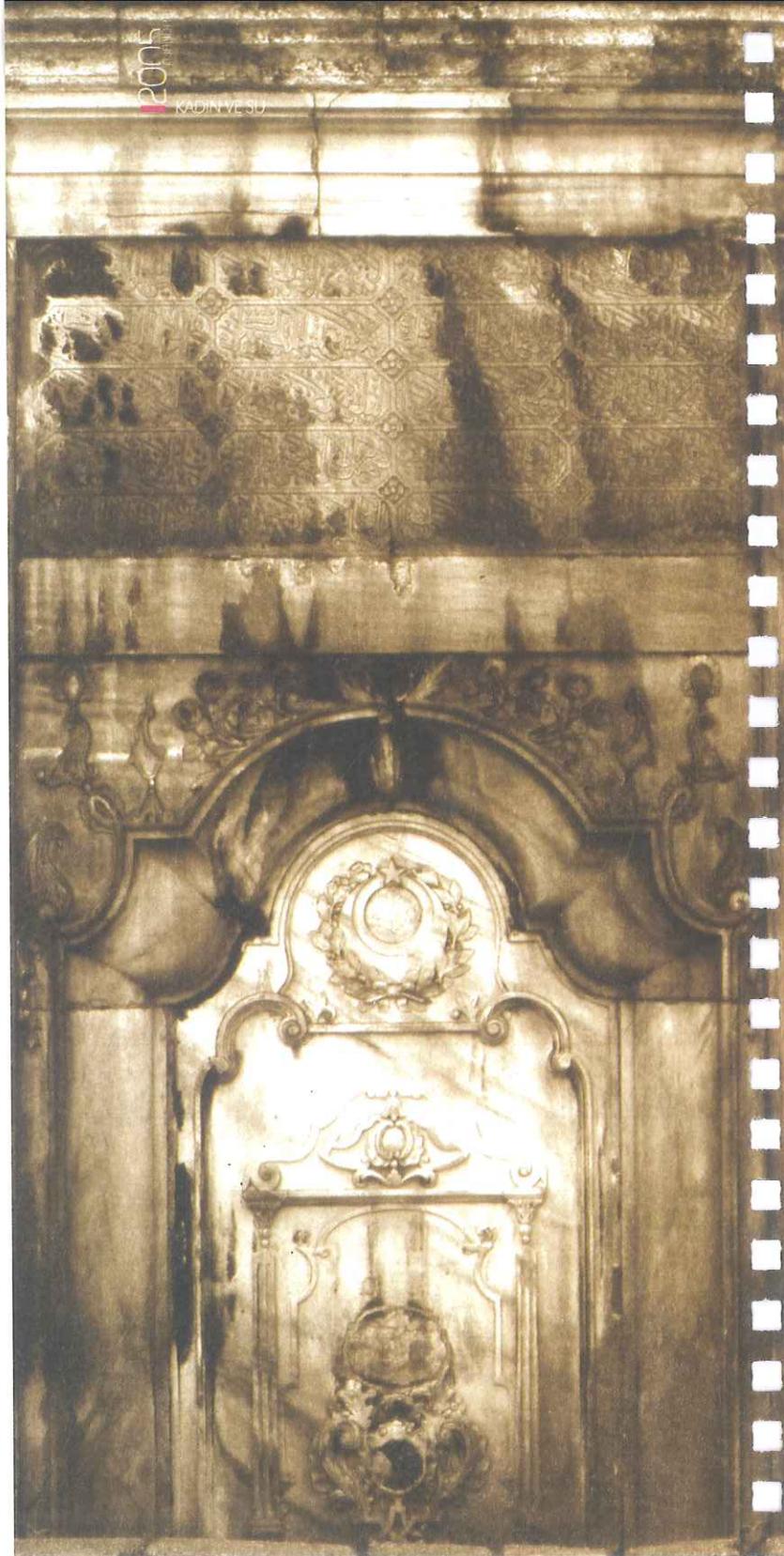
İşte su işte sebil ister yüzü' et ister iç

(*Bu hayırlı yapıların sahibinin duasını ezberledikten sonra bu sebil sudan ister iç ister abdest al.*)

Vehbiyâ târîhin işrâb et 'itâş-ı Ümmetle

Gel sebil-i Vâlide Sultân'dan âb-ı Kevser iç

(*Ey Vehbî, ümmetin susamışlarına toruhını (su gibi) içir; gel, Valide Sultan çeşmesinden kevser suyu iç.*)

Zevkî Kadın ve Çeşmesi

Zevkî Kadın III. Osmân'ın üçüncü eşidir.

Ceşme, 1755'de Zevkî Kadın Sibyan Mektebi ile birlikte yapılmıştır. Fındıklı'da Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'inin önünde bulunan mektebin yola bakan ön cephesindedir. Mermer kaplı olup ayna taşı kabartma motiflerle süslüdür. 11 beyitlik tarih manzumesinin şairi Emîn'dir.

Suyu akmamaktadır, bakımı ve onarımı gerekmektedir.

Kaynaklar: Tanışık I, 114-15; Egemen, 840-41; Uluçay, 97
 Şehensâh-i semâhât-keş ü zillullâh-i hayr-endîş
 Cenâb-ı Hazret-i Sultan 'Osmân-ı kerem-fermâ
 (Cömerliğî benimseyen hükümdar, hayırlı işler düşünen Allah'ın
 yeryüzündeki gölgesi, iyiliği emreden Sultan Osmân hazretleri!)

Dırahşân-gevher-i bahr-i hilâfet menba'-ı ref' et
 Şeref-bahşâ-yı taht-ı saltanat hâkân-ı 'adl-ârâ
 (Hilafet denizinin parlayan incisi, mehamet kaynağı, saltanat tahtını
 şereflendiren ve adaletin süsü hakarı!)

Ne şâhenşeh ki tahsîl-i rzâullâha tâlibdir
 Ne şâhenşeh ki mazhar eylemiş tevfîkine Mevlâ
 (O, Allah'ın rızasını elde etmeye arzulayan ve Allah'ın da ona
 yardımını esirgemediği öyle bir hükümdardır.)

Hulûs-ı kalbine bürhân-ı väzihtir [bu] hâkânın
 Ki cümle bendegânı mâ'il-i hayrâtldr hâfiâ
 (Bütün halkın onun hayırlı işlerinden faydalananmış olması onun
 temiz kalbinin oğuk bir delili.)

Şebîstân-ı harîm-i hâssının perverde-i ünsü
 Yegâne dürr-i 'ismet şeb-çerâğ-ı perde-i 'ulyâ
 (Onun seçkin haremde yelişen, eşsiz bir ismet incisi, çok yüce
 perdenin gece parlayan yakutu.)

O yektâ 'iffet-i gevher-kârîn-ı perteve-i şevket
 Üçüncü Kadın ol 'âlî-güher bâñû-yı bâ-takvâ
 (O, benzeri olmayan, şevket işığının inci kadar iffetli, takvalı hanım,
 inci gibi kıymetli Üçüncü Kadın!)

Velî-nî'metidir ya'nî o şâhenşeh-i zî-şânnîn

Zevkî Kadın ve Çeşmesi

'Atâsından olup bendesi cû eltâf-ı lâ-tuhsâ

(O, şanı yüce hükümdânn velinimetiştir ve onun bağışlanndan kullan
sayısız lütuflar görmüşlerdir.)

Muvaffak oldu ihsân-ı hümâyûnu olup şâyâr
Rizâullâh için bu çeşmesâri eyledi inşâ

(Hükümdânn yardımımı ile ona yaraşır bu çeşmeyi Allah rızası için
inşa etti.)

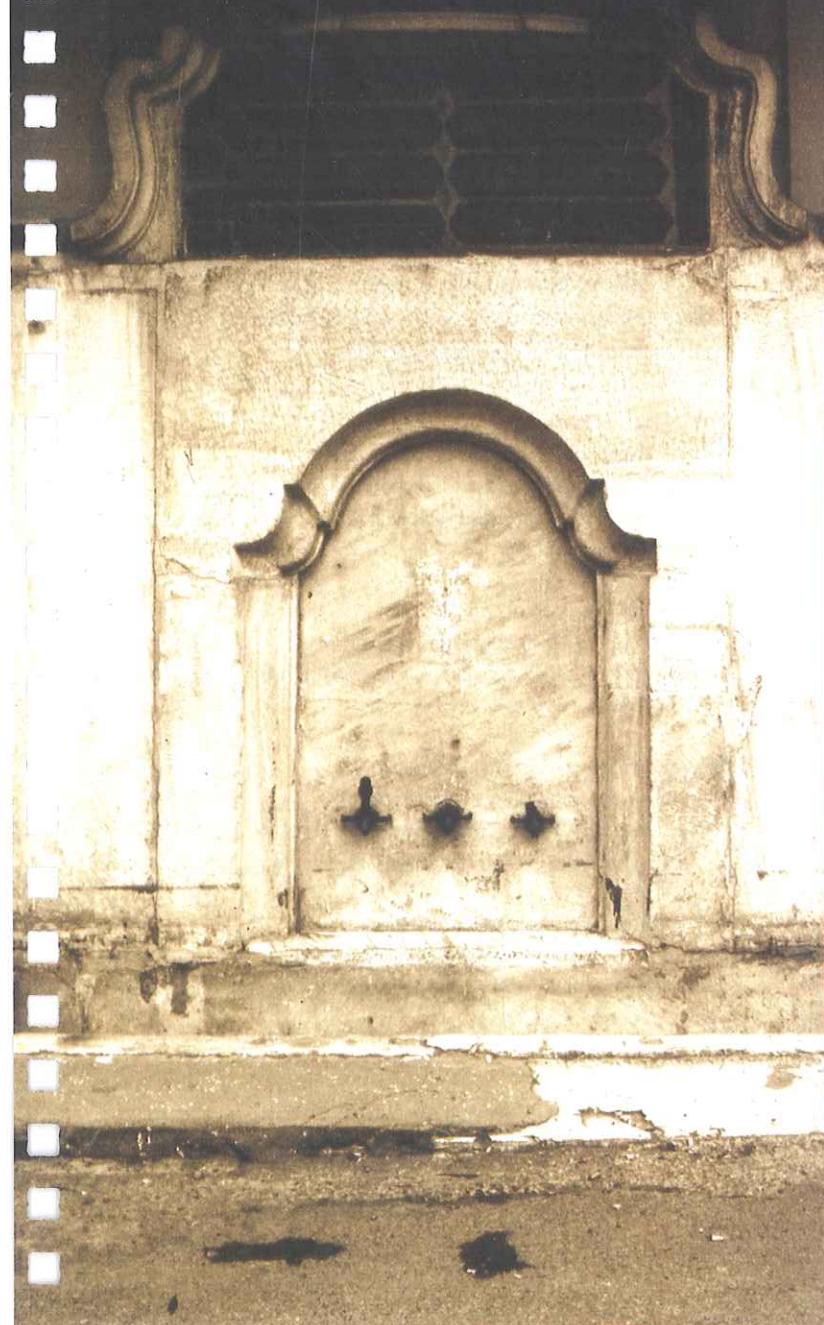
Hudâvend-i cihân-bânının olup ikbâli rûz-efzûn
Ede bânîsini Hak sâyesinde mazhar-ı i'tâ

(Cihanın bekçisi olan hükümdârin saadeî uzun ömürlü olsun, Allah
bu yapıyı yapanı da gölgesiyle koruyarak ödüllendirsin.)

Emînâ misra'-ı târîhi hem-kadr-i cevâhirdir
Üçüncü Zevkî Kadın kıldı icrâ gel zülâl iç mâ

(Ey Emîn, (bu, çeşmenin) mücevherler kadar kıymetli tarih misraidir;
onu Üçüncü Zevkî Kadın yaptırdı, gel ondaki temiz sudan iç.)

2005
KADIN VE SU

Zeynep Sultan ve Çeşmesi

Zeynep Sultan, III. Ahmed'in kızıdır. 1728-29'da Sinek ve Küçük İkabiyə anılan Mustafa Paşa ile, daha sonra Paşahın 1764'te ölümü üzerine 1765'te Melek Ahmed Paşa ile evlendirilir. 1769'da Eminönü'nde Alemdar Caddesinde şimdiki adı Zeynep Sultan Camii olan Rûh-i Sultaniyye Camii'ni, mektebini, türbesini ve sebilini yaptırmıştır. Vefat edince yaptırdığı bu türbesiye (1774) gömülümsüz, ancak yol genişletme çalışmaları sırasında türbesi ortadan kaldırılmış, mezarı camiinin bahçesine nakl edilmiştir.

1770'da yapılan çeşme, Sirkeci'de Alemdar Caddesi, Tayehatun Sokağı başında, Saray Han adlı binanın duvarına monte edilmiş durumdadır. Tanışık ve Egemen'de sözünü edilen teknesinden bir iz yoktur ve suyu kesiktir. 4 beyitlik tarih manzumesinin şairi belli değildir.

Kaynaklar: Tanışık I, 198; Egemen, 843-44

Gâzî Ahmed Hân-ı Sâlis duhteri cûd-ı zamân
Câmi'ül-hayr u kerem Hazret-i Zeynep Sultân

(Gazi Üçüncü Ahmed'in kızı, devrin cömerdi, hayır ve iyiliği kendisinde toplayan Zeynep Sultanı)

Rûh-i Sultâniyye ayağını cârî kıldı hem
Çok eser yaptı du'âsin ediyor pîr [ü] civân

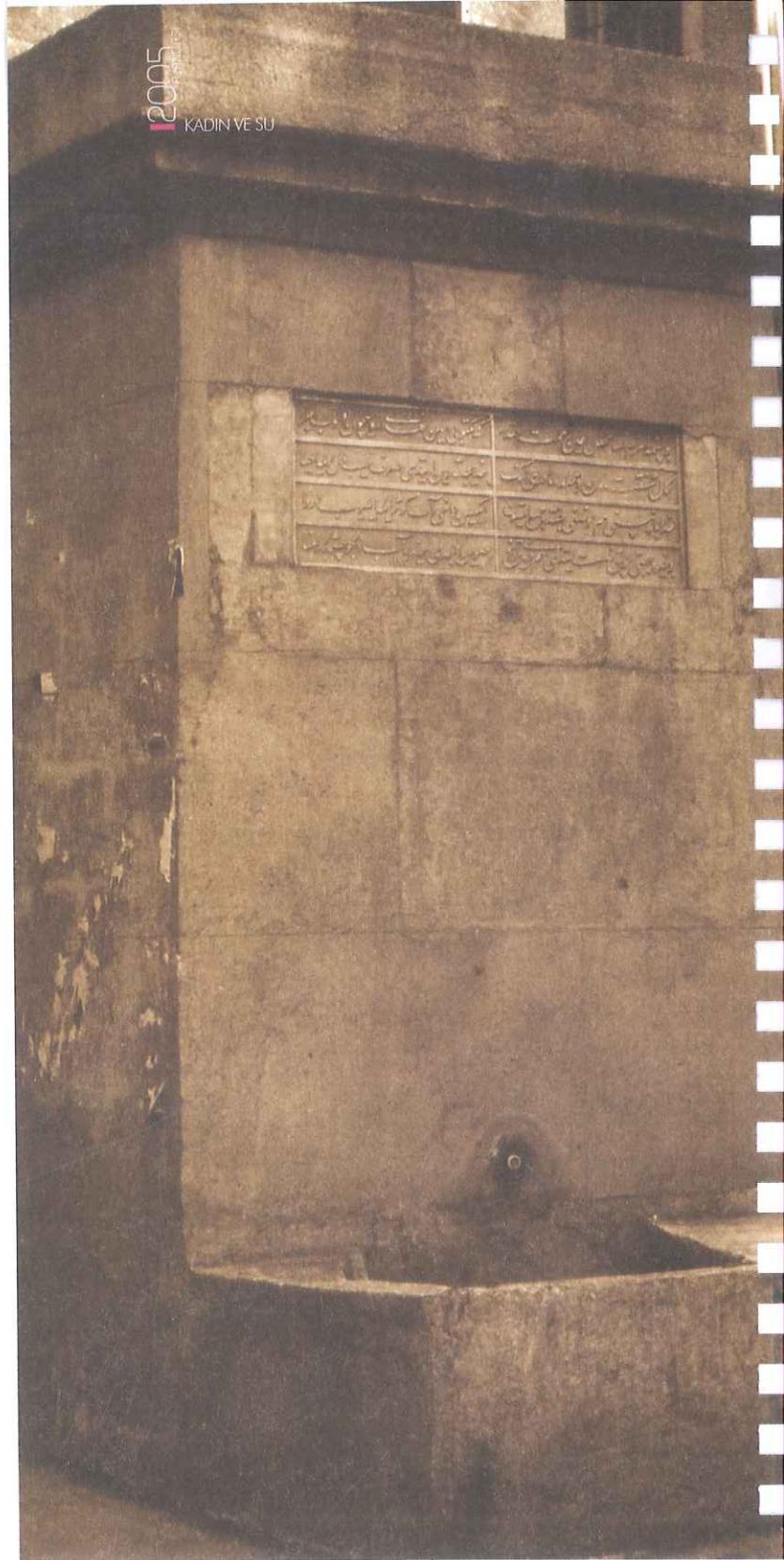
(Ruh-i Sultaniyye ayağından (su) akıtlı bu kadar çok eser yapılığından genç yaşı herkes ona dua etmektedir.)

Yoluna girdi bu su dest-i Melekle açılıp
Menba'-ı luff u 'atâsi çü revândır bu mekân

(Bu su, Melek (Ahmed Paşa'nın) yaptığı açılışla yoluna girdi ve onun lütuf ve cömertliği gibi bu su da sürekli akar.)

Görenecdâdjna rahmet deyü târlîhin okur
Suyu 'ayn-ı selsebîl-sâz çeşme-i âb-ı revân

(Görenlerecdâdjna rahmet diyerek "suyu cennet suyu gibi olan akarsu çeşmesi" târlîhini okur.)

Hatice Kadın ve Çeşmesi

Hatice Kadın'ın hayatı hakkında bir bilgiye ulaşılmamakla birlikte çeşmenin kitabesindeki şiirden Mektûbî Emîn Efendi'nin annesi olduğu, çeşmeyi oğlunun ruhuna yaptırdığı ve çeşme bina edilirken kitabınen şairi Behcetî'nin yardımını gördüğü anlaşılmaktadır. Çeşmenin bulunduğu sokakta yaşadığı da öne sürebilir.

1779'da yapılan çeşme, Sultanahmet'te Üçler Mahallesi'nde Pekkhan Sokağı köşesindedir. Kesme taştan, üç cephe bir çeşmedir. Suyu akmamakla birlikte 2001'de onarım gördüğü için iyi durumdadır. Şair Behcetî'nin manzumesi 4 beyittir.

Kaynaklar: Tanışık I, 204; Egemen, 361-62, 364,
Bu çeşme zemzem-âsâ mahz-i 'ayn-ı rahmet-i Hakdır
Ki Mektûbî Emîn Efendi rôhiyçün kılıp icrâ
(Mektûbî Emîn Efendi'nin ruhu için yapılan bu çeşme, tıpkı Zemzem
gibi Allah'ın rahmet pinarının ta kendisidir.)

Kemâl-i şefkatinden bu bî-çâre mâderi onun
Hadîce Kadın etti sarf-ı tayyib mâl ile ihyâ
(Onun zavallî anası Hatice Kadın, duyduğu şefkatle malını güzellikle
harcamakla ona hayat verdi.)

Hudâ bânişini hem oğlunu cennette cem' etsin
İkisinin dahi âb-ı Kevser ile eyleyip irvâ
(Allah kendisini ve oğlunu cennette bir araya getirsin ve onları Kevser
suyu ile doyursun.)

Bu hayra Behcetî çok hizmet etti hem dedi târih
Suyun buldu yerinde âb-ı dil-cû çeşme-i ra'nâ
(Behcetî bu hayra çokça hizmet etti ve (şu) tarihi söyledi: Gönül
aranan su ile bu güzel çeşme birbiri ile tam bir uyum gösterdi.)

2005
KADIN VE SU

Mihrişâh Valide Sultan ve Sebili

Mihrişâh Sultan, III. Mustafa'nın (sultanatı 1757-1774) başkadını ve Sultan III. Selîm'in annesidir. Çok hayırsever bir insanıdır. 1793'de Humbaracılar Kışlası ortasında Humbaraciyân Kışlası Mescidi'ni, Mihrişâh Sultan, diğer adıyla Halicioğlu Camii'ni, 1795'de Eyüp, Bostan İskelesi'nde kendi adıyla anılan türbeyi, mektebi, sebili ve İstanbul'un değişik semtlerinde 13 çeşme yaptırmıştır. 1805'de vefat etmiş, Eyüp'teki türbesine gömülümüştür.

1794'de yapımı biten çeşme ve sebil Eyüp'te, Bostan İskelesi yakınında Mihrişâh Valide Türbesi yanındadır. Yuvarlak cepheli, rokoko tarzında süslü bir sebil ve çeşmedir. Devrin önemli şairlerinden Şeyh Gâlib, 'Aynî, Fâzıl-ı Enderûnî, Surûnî, Sünbülzâde Vehbî ve İhyâ hem çeşme, hem de sebil için birden çok tarih manzumesi yazmış, bunlardan Şeyh Gâlib'in şiiri kitabeye konulmak üzere tercih edilmiştir.

Kaynaklar: Egemen, 604, 607-09; 611; Uluçay, 99
 Mîhr-i cenâb-ı sultânât iklîl-i tâc-ı mekrûmet
 Ma'mûre-sâz-ı memleket subh-ı sipihr-i 'izz ü câh
(Sultanatın yüce güneşi, cömerlik tacı, ülkeyi bayındır kilan, büyükük ve ifibar göğünün sabahîl)

Gûş eyle kadr-i gevherîn evsâf-ı zât-ı bihterin
 Hürşîdidir ol hâverîn Sultân Selîm-i Cem-sipâh
(Onun gevherinin kıymetini, mükemmel güzel vasıflarını, anla; Cem ordulu Sultan Selîm o doğunun güneşi dir [ondan doğmuştur].)

Bahş etdi mâl-ı bî-hisâb dünyâyi etti feyz-yâb
 Kurb-ı Ebî Eyyûb'a âb içrâsına kıldı nigâh
(Sayısız mal bağıslayarak dünyayı feyzle doldurdu. Ebu Eyyüb yakınına su sağlamağa niyet etti.)

Bir nev sebîl etti binâ hem hoş-edâ hem cân-fezâ
 Nezdîk-i ashâb-ı Safâ Ridvân-ı Huld'a şâh-râh
(Safâ (ipelesi) ashâbına yaraşı, Huld cennetindeki Ridvan'a anayarak, cana can katon güzel bir çeşme yaptırdı.)

Gûyâ ki kâşânedir revzenleri şâhânedir
 Cennet midir âyâ nedir olmuş mahall-i iştibâh
(Sanki pencereleriyle şahane bir köşkür o ! Cennet midir nedir, şaşırıcı bir yerdir.)

Mihrişâh Valide Sultan ve Sebili

Oldu bu yerde rû-nûmâ mazmûn-ı tecrî tahtehâ
Kıldı kerâmetle binâ ol dâver-i devlet-penâh

(O devletin siğindığı hükümdar bağı ile (bu) binayı yapınca bu
yerde, "Altından (irmaklar) akan (cennet)" mazmunu ortaya çıktı.)

İ'lâm için âfâki hep yaptı 'imâret müntehab
Ensârdan eyler taleb nasır-ı livâ-yi pâdişâh

(Bütün dünyayı doyurmak üzere seçkin imareller yaptı; padişâhlık
sancağına yardım için velilerden yardım ister.)

Yek-pâre ihsândır işi cûd-ı firâvândır işi
İrvâ-yi 'atşândır işi her tavrı tevfîk-ı İlâh

(Yapıkları, bütünüyle ihsan, sayısız cömertlikler, susuzları suya
kandırmadır ve her tavrı Allah'ın rızasına uygunluktur.)

Esrâr-ı subhun mazhari envâ'-ı hayrin masdarı
Seyr et bu âb-ı Kevseri nûr içre istersen şinâh

(Nur içinde yüzmek istersen, sabahın sırlarına kavuşan ve türlü
hayırların kaynağı olan bu Kevser suyunu seyret.)

Gâlib kalemden akdi bil târîhi hem-çün selsebîl
Ashâba zemzem hem sebîl 'ayn-ı Safâ-yi Mihrişâh

(Gâlib, bilesin ki (bu çeşmenin) tarihi cennet suyu gibi kalemden
aktı: "Mihrişâh Sultan'ın Safâ menbâsı ashâba sebîl olarak zemzem
sunar.)

2005
KADIN VE SU

Hatice Sultan ve Çeşmesi

Hatice Sultan, III. Mustafa'nın Adilşâh Kadın'dan 1768'de doğan kızıdır. 1786 yılında Hotin muhafizi es-Seyyid Ahmed Paşa'yla evlendirilen Hatice Sultan, sarayları, kardeşi III. Selîm'le (saltanatı 1789-1807) yakınılığı, Mimar-ressam Antoine-Ignace Melling (1763-1831) ile olan ilişkisiyle dikkat çekmektedir. Kendinden önceki ve çağdaşı sultan kızlarından farklı kişiliği ve yaşamı son zamanlarda yayınlanan bir romanda konu olmuştur (Hifzi Topuz. *Hatice Sultan*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000). Eyüp, Defterdar İskelesi'nde bir sahilsarayı olduğu bilinen Hatice Sultan, 1804'te Ortaköy-Kuruçeşme arasındaki Neşetâbâd Sarayı'nının kısmını onarım ve iç dekorasyonunu yaptırdı. Bunun yanısıra 1809'da Arnavutköy'de bir arazi satın alarak kızkardeşi Beyhan Sultan (1765-1824) ve amcasının kızı Esmâ Sultan (1778-1848) gibi adına taşıyan sahilsarayı yaptırdı. 1822'de ölen Hatice Sultan, Eyüp'te Mihrîşah Sultan Türbesi'nde gömülüdür.

Hatice Sultan'ın bilinen tek çeşmesi, Eminönü'nde Misir Çarşısı'nın Tahmis Sokağı'na açılan kapısının karşısında, Tahmis Sokağı ile Kalçın Sokağı'nın kesiştiği köşeddedir. 1806'da beyaz mermerden yapılan çeşmenin, her tarafı kabartma motiflerle süslü olup ortasında büyük bir alem ve alçak kuleleri bulunan bir kubbesi ve oymalı geniş bir saçlığı vardır. Çeşmenin suyu çevredeki esnaf ile İSKİ'nin anlaşmazlığı dolayısıyla 6 ay önce kesilmiştir. Çeşmenin onarım ve bakımı gereksinimi vardır. Çeşmenin etrafında sürekli satıcılar bulunduğuundan çeşmenin tamamını görmek mümkün değildir.

Çeşmenin 5 beyitlik kitabı, dönemin ünlü şairlerinden Sünbülzâde Vehbi'ye aittir. Dönemin şairlerinden Surûr'ın de aynı çeşmeye düşündüğü iki tarih vardır.

Kaynaklar: Tanışık; I, 234; Egemen, 365-67; Uluçay, 104-05
 Allah rızası için hemşire-i Selîm Hân
 Etti bu şâh-râha icrâ-yi cûy-i ihsân
 (Selîm Han'ın kızkardeşi, Allah rızası için bu anayola ihsanının suyunu akitti.)

Oldu bu gûne hayra sa'yı kerîmesinden
 Sultân Mustafâ'nın rûh-i şerîfi şâdân

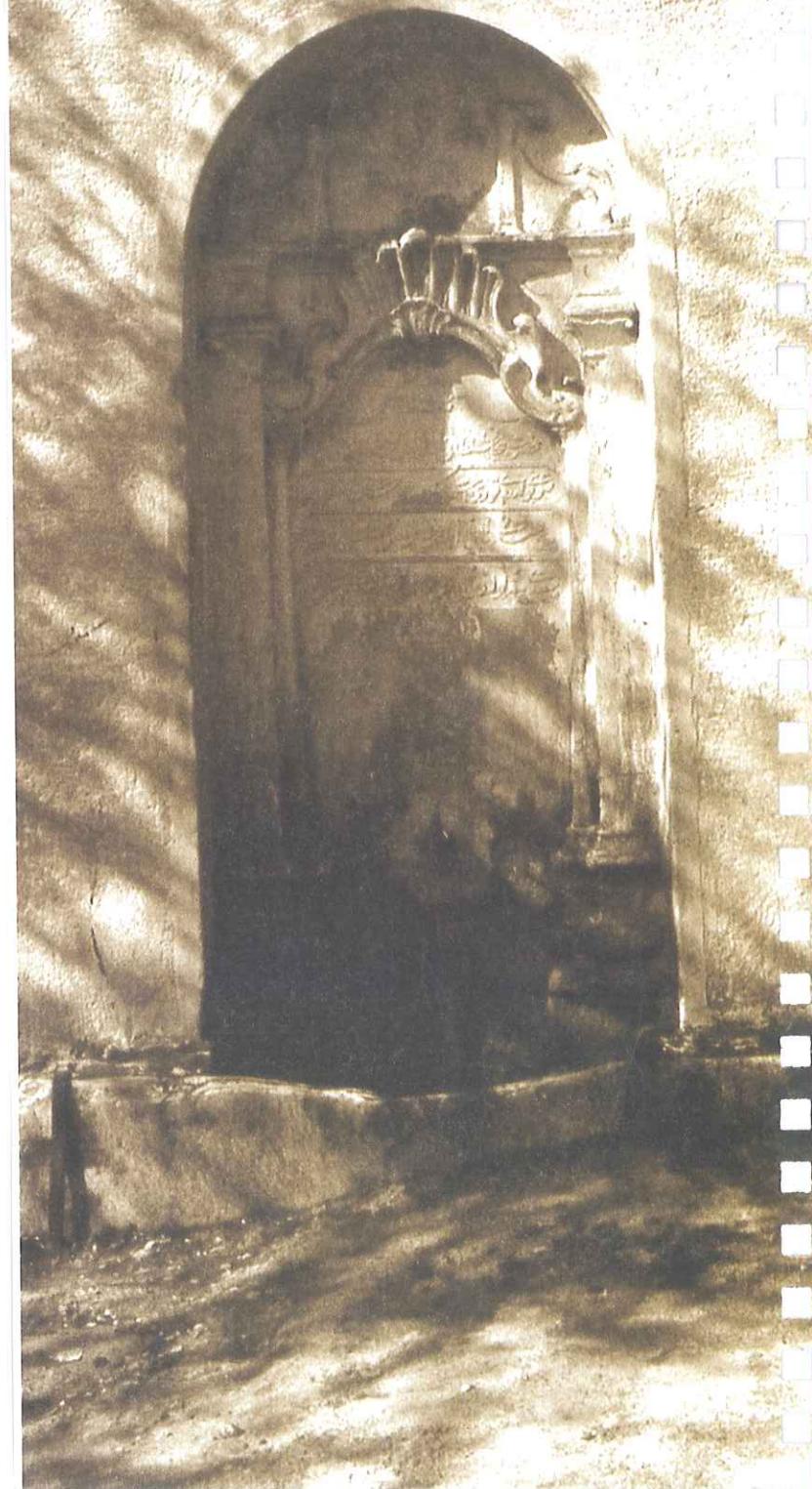
Hatice Sultan ve Çeşmesi

(Sultan Mustafa'nın ruhu, kızının yaptırdığı bu hayır ile şad oldu.)

Cünkim rızâ-yı Hakdir dil-hâhi bu eserden
Nezd-i Hudâ'da olsun hüsni kabûle şâyân
(Bu eseri Hakkın rızası için yaptırdığından, Allah'ın katında bu hayrı
iyi karşılanmaya lâyik olsun.)

Ol hayr-pîse zâti 'ömr ü sa'âdet ile
Etsin hemîşe dâyim Rabb kerîm ü mennâن
(Kendisinden yardım istenen ve cömert olan Tanrı, bu hayrı işleyen
kişiyi her zaman [uzunu] ömür ve saadetle daim etsin.)

Vehbî su gibi dil-cû târihin etti inşââ
Âb-ı zülâli cârî kıldı Hadîce Sultân
(Vehbî su gibi gönül arayan tarihi söyledi: "Hatice Sultan en tatlı
suyu akitti.")

Beyhan Sultan ve Çeşmesi

Beyhan Sultan, III. Mustafa'nın Adilşâh Kadın'dan 1765'da doğan kızıdır. 1784'de Halep valisi Silâhdâr Mustafa Paşa ile evlendirilmiştir. Kızkardeşi Hatice Sultan gibi kardeşleri III. Selîm'in sağladığı gelirlerle saraylar, sahilsaraylar ve çeşmeler yapmıştır. 1824'de ölmüş ve Eyüp'te Mihrişâh Valide Sultan Türbesi'ne gömülümüştür.

1801 tarihinde yapımı biten çeşme, Kuruçeşme'de Tezkereci Camii Sokağındadır. Gördüğü onamlarla ilk şeklini kaybettiği anlaşılan çeşmenin haznesi taş ve tonozla yapılmış, kitabenin de bulunduğu ayna taşı yekpare mermerdendir. 4 beyitlik tarih manzumesinin şairi belli değildir. Suyu akmamakta ve bakıma gereksinim duymaktadır.

Kaynaklar: Tanışık II, 163-64; Egemen, 202; Uluçay, 102-04
 Hazret-i Beyhân Sultân'ı Hudâ
 Su gibi etsin 'azîz ü feyzâr
(Allah, Beyhan Sultan hazretlerini su gibi aziz ve feyizli kilsin.)

Suyunu buldurdu Kuruçeşme'nin
 Ebr-i ihsâni olunca katre-bâr
(Kendisinin cömertlik bululu damlalar yağdırınca Kuruçeşme'yi suya kavuşturdu.)

Cümle-i 'atşâni reyyân eyledi
 Feyz-i lutfu misl-i ebr-i nev-bahâr
(Lütfunun bolluğu ilkbahar bulutları gibi susamışların hepsini suya kandırdı.)

Çıktı sıfır lüleden târih ana
 İç bu zîbâ âb-i nâb-i hoş-güvâr
(Olugundan sıfır-çıkanılarak ona (şu) tarihi (söyledi): "Bu içimi hoş güzel sudan iç.")

مادلش مکنمان بند را پستن کیم گوشت
طسمه ای عده ای طارق ای دیرینه عان
وجسمی ظالم فدیتی هر چیز حرف نیده
چشمی ایله شهشیل دیش کان
چی سیل سیل تیلی بکشی
جست نه دشنه بیش بتوان کان
ضالع تیغ طوسی هنی دید مایتی
جاجی خالمه هرمن لیدی خالمه هرمان

Hacı Hanım ve Çeşmesi

Ayşe Hanım'ın, Sadrazam dahil olmak üzere birçok yüksek dereceli görevlerde bulunan Yusuf Ziyâeddîn Paşa'nın (ö. 1819) eşi olduğu kaynaklarda geçmekle birlikte kitabede yer alan bilgiler farklıdır. Kitabeye göre Sadrazam Yusuf Paşa Medine'de vefat etmiş, eşi Hacı Hanım bu çeşmeyi onun ruhuna yaptırmıştır. Yusuf Paşa'nın çeşmenin yapım yıllarına yakın bir tarihte vefat ettiği göz önüne alındığında bu, başka bir Yusuf Paşa olabilir. Ancak şimdilik bakılan kaynaklarda eldeki bilgilere uygun gelen Yusuf Paşa'ya tesadüf edilemedi.

1831-32 yılında yapılan çeşme, Çengelköy'de Havuzbaşı'nda, Çengelköy İlköğretim Okulu'nun yanındadır. Kesme taştan yapılmıştır. Haznesi oyulmuş girintiye mermer ayna taşı yerleştirilmiştir. Teknesi bozulmuş, lülesi koparılmıştır. Ayşe Hanım, bu çeşmeyi hacca gidip geldikten sonra yaptırdığından çeşmenin adı Ayşe Hanım değil Hacı Hanım Çeşmesi olarak tanınmıştır. 4 beyitlik tarih manzumesi şair 'Aynî'ye aittir. Suyu akmamakla birlikte bakımlı bir durumdadır.

Kaynaklar: Tanışık II, 428; Egemen, 307, 310; Mehmed Süreyyâ, Sicill-i 'Osmânî, IV, 670

Nâmdaş-ı mâh-ı Ken'ân sadr-ı esbâk kim o zât

Taybe'de içdi eccl câmin Hudâya verdi cân

(Kenan ayı (Yusuf Peygamber) ile adaş eski sadrazam, Medine'de eccl kadehini içip canını Allah'a verdi.)

Zevcesi hanîmefendi nakd-i cûdun sarf edip
Çeşme bünyâd eyledi nûş eylesin dil-teşnegân
(Zevcesi hanîmefendi cömertlik gösterip bağısta bulunarak susamış
gönüllerin içmesi için çeşme yaphırdı.)

Fî-sebîllîh sebî etti bu âb-ı Kevser'i
Cennet-i firdevse döndü işte bu vâlâ-mekân

(Bu Kevser suyunu Allah yolunda sebil kıldı, böylece bu yüce yer
firdevs cennetine döndü.)

Zâyi' etme katresin 'Aynî dedim târîhini
Hâcî Hanım zemzemin etti mahallinde revân

(Bir damlasını boş harcama. Aynî, tarihini: "Hacı Hanım, zemzemini
uygun yerde akıttı." dedim.)

Ümmügülsum Hanım ve Çeşmesi

Ümmügülsum Hanım, en son görevi Adana Valiliği olan İbrâhîm Hilmî Paşa'nın (1747-1818) annesidir. Mezarı Karacaahmed Mezarlığı Miskinler Tekkesi yakınındadır.

1826-27'da yapımı biten, Açı çeşme adıyla da tanınan çeşme, Üsküdar'da Çavuşderesi Caddesi'ndedir. Süslü, birbirine bitişik üç çeşmeden oluşur. Orta cephede iki mermere sütun arasına yerleştirilmiş büyük bir ayna taşı vardır. Üst kısmında oymalı oval bir madalyonun içindeki II. Mahmûd tuğrası kazınarak yok edilmiştir. 3 beyitlik tarih manzumesinin sairi belli değildir. Suyu akmamaktadır. 1992'de onarım görmüşse de yeniden bakıma gereksinim duymaktadır.

Kaynaklar: Tanışık II, 412-14; Egemen, 803-06

Üstteki ayet-i kerime:

'Aynen yeşrebu bîhâ 'ibâdüllâhi yüfeccirûnehâ tefîcen (Kur'ân, İnsan Suresi-76/6)

(*Bir kaynak ki, Allahın kulları ondan içeler, güzel yollar açarak onu akitırlar.*)

Sadr-ı esbâk İbrâhîm Paşa vâlideesi ehl-i hayr

Ümmügülsum Hanıma maksad rızâ idi hemâن

(*Eski sadrazam İbrâhîm Paşa'nın anneleri, hayır ehlî*

Ümmügülsum Hanım'ın maksadi (Allah'ın) rzasını kazanmakta.)

Sâye-i şehenşâhda bünyâd eyledi bu çeşmeyi

Hayr ile yâd eylesinler su içip leb-tesnegân

(*Susayanlar ondan su içip hayırla yâd etsinler diye hükümdann desteği ile bu çeşmeyi yaptırdı.*)

Deh düşüp dikkatle ben de söylediüm târîhini

Kıldı nâsa Ümmügülsum âb-ı hayvâni revân

(*Ben de özen gösterip on çıkartarak güzel bir tarih söylediüm:*

"Ümmügülsum insanlara hayat suyu akitti.")

Nefise Hanım ve Çeşmesi

Nefise Hanım, Yeniçeri Ocağı serçavuşlarından 'Ali Ağa'nın eşidir. Doğumu-ölümü hakkında elde şu anda bir bilgi yoktur.

1817'da yapımı tamamlanan çeşme, Etyemez'de Küçük Langa Caddesi üzerindedir. Çok süslü bir çeşmedir. İki mermer sütunun tuttuğu oymalı kemer içindeki büyük boy ayna taşında istiride kabuğu ve girland motifleri vardır. Kemerin üstünde düz korniş ortasında beyzî bir madalyon içinde Maşallâh yazılı bir taç gelmektedir. 6 beyitlik tarih manzumesinin şairi Necâîf'dir. Suyu akmamakta, acilen bakım ve onarımı gereksinim duymaktadır.

Kaynaklar: Tanışık I, 250; Egemen, 660-61

Sâbika serçavuşân-ı dergeh-i 'arşü'-ş-şân
Nâmdaş-ı fâtih-i Hayber ağa-yi kâtibîn
(Kâtiplerin çağası ve Hayber fâtihi (Hz. Ali) ile adas, arş şanlı
dergahın eski serçavuşu!)

Banû-yi 'ismet-serâyî ol 'ulûvvî himmetin
Menba'ü'l-hayrât Nefise Hânım ol 'iffet-karîn
(O yüce himmetlinin iffetli hanımı, nâmuslu, hayır kaynağı
Nefise Hanım!)

Nakd-i cûd u himmetin hep birr ü hayra sarf edip
Mevki'inde yapıdı böyle çeşme-i zîbâ-metîn
(Cömertlik ve ihsanını hep hayırlı işlere yöneltip tam yerinde
böyle sağlam ve güzel bir çeşme yaptırdı.)

Dense vasfında sezâ 'ayn-ı tüsemâmâ selsebil
Çâh-ı Zemzem havz-ı Kevser menba'-ı mâ'-ı ma'în
(Onu övmek üzere (bu çeşmeye) selsebil (Kur'ân, İnsan Suresi
76/18: "Bir çeşme ki denir selsebil."), Zemzem kuyusu, Kevser
havuzu ve cennet şerbetinin menba' dense yeridir.)

Hayrın o zeynü'n-nisânın eyleyip makbûl ede
'Ömrün efzûn sa'yini meşkûr Rabbü'l-'âlemîn
(Alemelerin Rabbi, o güzel hanımın hayrını kabul edip ömrünü
uzun çabasını şükre lâyik kılsın.)

Dedi bir câmin Necâîf nûş edip târihini
Gel al iç bu çeşmesâr-ı nûrdan mâ-i ma'în
(Necâîf, bir bardak (suyunu) içtikten sonra tarih olarak; "Gel,
bu nur çeşmesinden cennet şerbeti gibi su iç." dedi.)

Dördüncü Kadın ve Çeşmesi

Çeşmenin kitabından çeşmeyi yeniden yaptıran olarak Sultan II. Mahmûd'un Dördüncü Kadını şeklinde bilgi vardır. Kaynaklarda II. Mahmûd'un Dördüncü Kadını olarak Nûrtâb Kadının adı verilmektedir. 1886'da ölmüş ve Divanyolu'ndaki Sultan Mahmûd Türbesi'ne gömülmüştür.

İlk kez Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan çeşmeyi, Dördüncü Kadın 1818 yılında tamir ettimiştir. Çeşme, Sırkeci Hoca Paşa Camii'nin yan tarafındadır. 7 beyitlik tarih manzumesinin şairi Fâyîk'tir. Suyu akmakta olan ender çeşmelerden biridir.

Kaynaklar: Tanışık I, 253; Egemen, 251-52, 254; Uluçay, 123
Sultân-ı İskender-sifat Mahmûd Hân-ı nîk-baht
Zîb-âver-i taht-ı şâhenşeh-i deryâ-nevâl
(Bağışı derya gibi olan en yüce şahlarla oit tahtın süsü, İskender sifatlı sultan, bahti güzel Mahmûd Han!)

İhsânidir 'ayn-ı hayatı reyyân olup hep kâ'inât
Bir katredir Nil ü Fîrât cûdiyle yâd olsa misâl
(Kainatı döyuran (bu) hayatı pınarı onun ihsanıdır. Nil ve Fîrat (onun yanında) bir damladır ve (bu çeşme) cömerliği ile anılması için örnek teşkil etmektedir.)

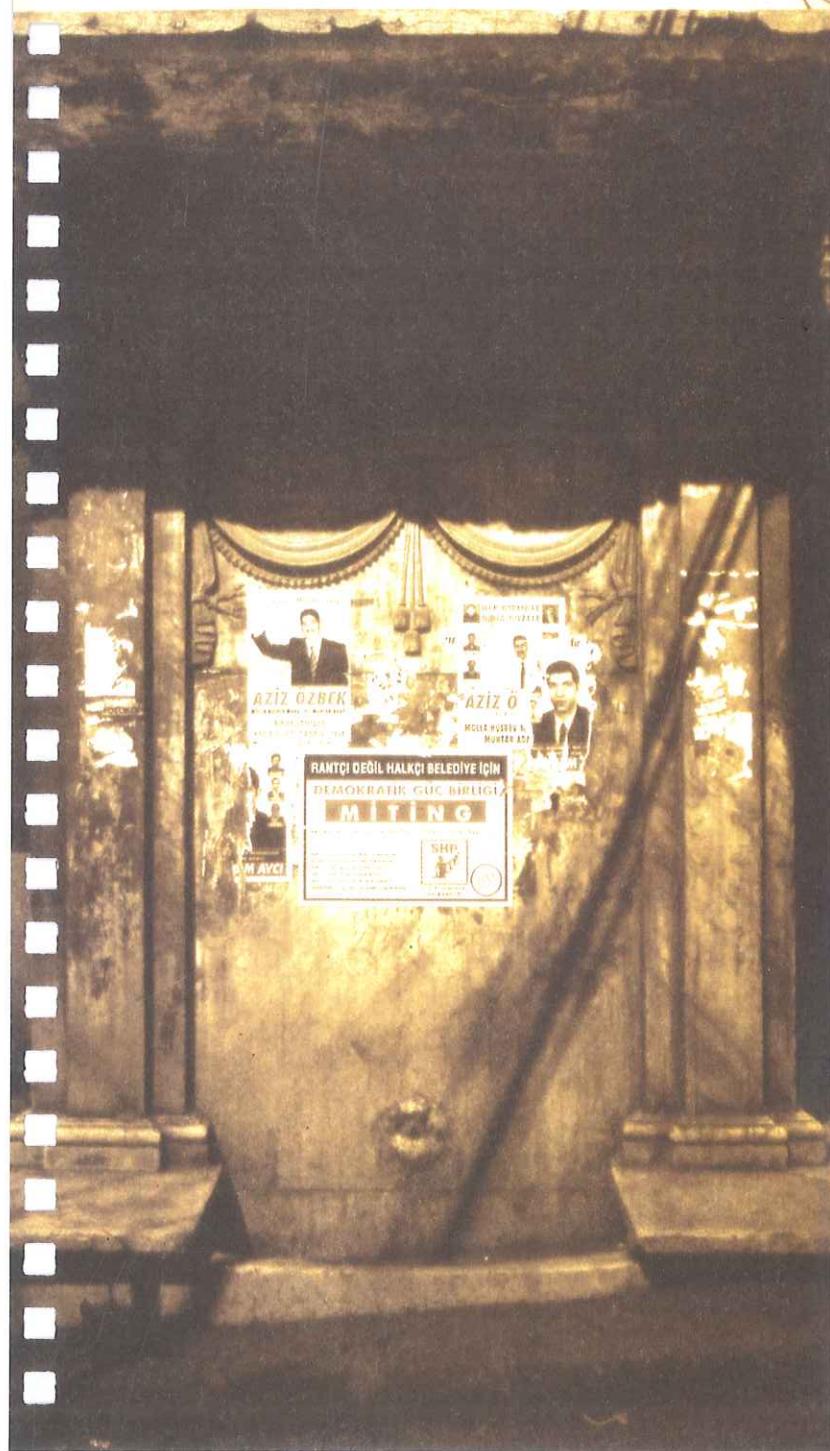
Hak şevketin müzdâd ede her ân u dem dil-şâd ede
Tevfîkini müzdâd ede dâ'im o Hayy-i zül-cellâl
(Allâh onun büyülügünü dâim kilsin, ve onu her zaman mutlu eylesin. Celal sahibi Allâh ondan yardımını eksik etmesin.)

Fâtih Mehemed-Hân iken 'âlem'lere sultân iken
Bu çeşme çoşar iken gelmiş idi ona zevâl
(Bu çeşme âlem'lerin sultânı Fâtih Mehemed Hân zamanında coşmakta (daha sonra) kullanılamaz hale gelmişti.)

Şâh-ı cihânın nâgehân hâs harîminden hemân
Dördüncü Kadın bî-gümân yaptırdı ol nigô-hisâl
(Bir gün cihan şahının o güzel hasletli eşleri Dördüncü Kadın (bu çeşmeyi) kusursuz yaptırdı.)

Rûh-ı şerîfin şâd edip hem çeşmesin âbâd edip
Akitti suyun yâd edip 'atşâna her rûz u leyâl
(Çeşmeyi yaptırmakla şerefli ruhlarını şad etti, onu hatırlasınlar diye susuzlara gece gündüz suyunu akitti.)

2005
KADIN VE SU

Şerife Siddika Hanım ve Çeşmesi

Şerife Siddika Hanım hakkında, kitabede yazılan Mehmed Şeydâ Efendi'nin kızkardeşi olması dışında şimdilik elde bilgi yoktur.

1841 yılında yapımı tamamlanan çeşme, Süleymaniye'de Kirazlı Mescit Sokağı'nda sokağa adını veren camiin köşesindedir.

Mermer kaplı, üstü ahşap saçaklı, iki düz sütun arasına yerleştirilen büyük ayna taşının üst kısmı toplanmış perdeler ve perde kordonlarıyla süslenmiş bir çeşmedir. Kitabesinde tarih manzumesi yoktur. Düzyazı ile suyla ilgili Kur'ân'dan bir ayet ve çeşmeyi yaptıran kimliği yazılıdır. Çeşmenin şu anda suyu akmamaktadır.

Kaynaklar: Tanışık I, 275; Egemen, 783, 785

Ve sekâhüm Rabbühüm şerâben tahâran (Kur'ân, İnsan Suresi 76/21)

(Rablari onlara tertemiz içecekler sunmaktadır.)

Sâhibül-hayrât ve'l-hasenât Mehmed Şeydâ Efendi merhûmun hemşîre-i muhteremeleri Şerife 'Â'işe Siddika Hanım'ın hayrâtıdır.
(Bu hayır ve hasenatın sahibi, merhum Mehmed Şeydâ Efendi'nin muhterem kızkardeşleri Şerife 'Â'işe Siddika Hanım'dır.)

Bezmiâlem Valide Sultan ve Çeşmesi

Bezmiâlem Valide Sultan, II. Mahmûd'un eşlerinden olup, Sultan Abdülmecîd'in annesidir. Pekçok hayır eseri vardır. Guraba Hastanesi'ni, Dolmabahçe Camii'ni yaptırmıştır. 1853 yılında ölmüş ve eşi II. Mahmûd'un türbesine gömülmüştür.

1839'da yapımı tamamlanan çeşme, Beşiktaş-Maçka arasında bulunan Spor Caddesi'ndedir. Ampir üslubunda, kabartma tezini ile Avrupa tarzda dört yüzlü bir meydân çeşmesidir. İki tarih manzumesinden birini şair Şükrû, diğerini Zîver yazmıştır. Kasım 1985'te TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı'ncı onarılan çeşmenin yeniden bakım ve onarımı gereksinimi vardır.

Kaynaklar: Tanışık II, 189-91; Egemen, 207-08; Uluçay, 120-21
 Spor Caddesi'ne bakan yüzündeki kitabede bulunan Şükri'nin şiiri:
Bezmiâlem Vâlide Sultân-ı 'âlî-şândır
Himmetiyle hâmemiz hem-zîb-i 'unvân eyledi
(Şanı yüce Bezmiâlem Vâlide Sultân'ın himmetiyle kalehimiz şöhret kazandı.)

Gördü 'âlem bahr-i gamda teşne-dil kalmışdı gün
 Çâr ceybinden o 'âlî bezl-i ihsân eyledi
(O, âlemin gam denizinde susuz kaldığını gördüğünde dört yüzlü çeşmeyi büyük ihsanlarla yaptırdı.)

Sarf edip zerrîn nukûdun hasbetenlîlâh hemâñ
 Mahz-ı cûdundan tarâvet-yâb-ı 'atşân eyledi
(Allah rızası için altın paralar sarf edip kusursuz cõmerliğinden susamışlara su bağışladı.)

Hân Mecîd'in mâder-i ser-tâc-ı yektâ gevheri
 Pür-fütûh rûh-ı Mahmûd Hân'ı şâdân eyledi
(Sultan Mecid'in başındaki tacının eşsiz bir incisi olan onneleri, fetihlerle dolu Mahmûd Han'ın ruhunu şad etti.)

Şükriyâ târhini al gel sadâ-yı âbdan
 Lüleden bu Kevser âbi geldi ceryân eyledi
(Şükri, bu suyun sedâsına tarih söyle: "bu lüleden Kevser suyu akmeye başladı.")

Yan yüzdeki kitabede bulunan Zîver'in şiiri:
Cenâb-ı Vâlide Sultân'dır el-hak menba'-ı eltââ

Bezmiâlem Valide Sultan ve Çeşmesi

Eder sîr-âb-ı ihsân dehri elbet ol kerem-mu'tâd

(Doğrusu Vâlide Sultan hazretleri bir lütuf kaynağıdır ve cömerliği huy edinmiş olan [Vâlide Sultan] dünyayı bağışi ile elbette suya doyurur.)

Cihânen âb-ı rûyu Hazret-i 'Abdülmecîd Hân'a

Du'â aldırmak-icün eyledi bu çeşmeyi bünyâd

(Bu çeşmeyi, dünyanın yüzünün suyu Abdülmecîd Han'a dua edilmesi için inşa etti.)

İlâhî mâder-i feyz-âveriyle ol şehenşâhi

Zülâl-i 'ömr ü ikbâl ile sîrâb eyle hem kil şâd

(Allahım, feyz getiren anneleri hürmetine o hükümdarı ömür ve ikbâl suyunu kandırıp mutlu kil.)

Mücevher tâm iki târîh bir beyt içre bak çıktı

O şâhin çâkeri Zîver bu nazmı edicek inşâd

(O hükümdânn kulu Zîver bu şîri söyleyince bir beyit içerisinde eksiksiz (noktalı harflerden) iki tarih çıktı.)

Revân kilsin şeh-i âfâka cûy-ı nusretin Sübhan

Bu semti Vâlide Sultân kıldı âb ile dil-şâd

(Vâlide Sultan bu semti su ile gönendirdi, Allah da yardımının ırmağını ufukların hükümdârına yöneltsin.)

2005
KADIN VE SU

Kethüdâ Cânfedâ Kadın ve Hazînedâr Şevkinihâl Usta ve Çeşmeleri

Çeşmeyi ilk yaptıran Kethüdâ Cânfedâ Kadın, tamir ettiren Hazînedâr Şevkinihâl Usta'dır. Cânfedâ Kadın'ın ne zaman yaşadığı ve çesmesini ne zaman yaptırdığına dair bilgiler kesin değildir. Kaynaklara bakıldığında III. Murâd (saltanatı 1574-1595) döneminde Harem kethüdası ve Nûrbanu Valide Sultan'ın cariyesi olan Cânfedâ Kadın'ın adına rastlanır. 1593'da yaptırdığı fakat şu anda mevcut olmayan bir sebili (1912-14 yılları arasında yıkılmıştır) vardır. En son Tanışık tarafından görülmüş ve kaydedilmiş bir kitabede geçen 1781 tarihinin, Cânfedâ Kadın'ın yaşadığı yüzil düşünündüğünde çesmenin ilk yapım tarihi olmadığı, ya onarım tarihi ya da yanlış kaydedilmiş bir tarih olduğu öne sürülebilir.

Çesmenin mevcud kitabesinde adı geçen Şevkinihâl Usta ise, Hazînedâr Usta olarak tanınır ve I. Abdülmecîd'in (saltanatı 1839-1861) hazinedarlarındanandır.

1848'da onarılan çeşme, Gedikpaşa Sokağı'nda, Gedik Paşa Camii'nin tam karşısındadır. Onarımla ilgili 4 beyitlik manzumeyi şair Ahîshâli Selâmî Efendi söylemiştir. Teknesi, ayna taşı ve cephesi kabartma şekillerle süslüdür.

Kaynaklar: Tanışık I, 213; Egemen, 228-30

İlk kitabı:

Sâhibül-hayrât vel-hasenât merhûme Kethudâ Cânfedâ Kadın 'aleyhi'r-rahmetü vel-gufrân

(*Bu hayır ve hasenatın sahibi, merhum Kethudâ Cânfedâ Kadın'dır.
Allah'ın rahmeti ve mağfireti üzerine olsun-*)

İkinci kitabı:

Ebu'l-hayrât olan 'Abdülmecîd Hân'ı kerîm Mevlâ Mü'eyyed kil makâm-ı şevket-ârâmında peyveste

(*Bağışlaması, bol Tanrı, hayırların babası Abdülmecîd Han',
saltanatın sığınağı olan makamında daima güclü kil.*)

Ahâlî Enderûn yekser olupdur muhyî-i hayrât

Zamân-ı devletinde köhne evkâf oldu nevreste

(*Onun zamanında, Enderun ahalisinin tamamı hayır eserlerini ihya ettiler [bu sayede] köhne eserler yenilenerek dirildiler.*)

Ki ez-cümle bu çesmesârin icrâsi ne hoş oldu

Mukaddem bir içim su bulmaz idi bunda bir hasta

(*Daha önce, yorgun biri buradan bir içim su bulamazken bu çesmenin aktılması ne güzel (-bir hizmet-) oldu.*)

Kethudâ Cânfedâ Kadın ve Hazînedâr
Şevkinihâl Usta ve Çeşmeleri

Hayât-ı câvidân buldu mahallât cümleten ez-ser
Harâb-âbâd iken ma'mûr edince Şevkinihâl Usta
(Burası harap haldeyken Şevkinihâl Usta imar edince tam anlamlıyla
ebedi bir hayat buldu.)

Selâmî geldi bir hâtif dedi cevher gibi târîh
Safâ-yâb ber-bakâ ola sarâyda Haznedâr Usta
(Selâmî, gaibten bir ses gelip cevherli bir tarîh söyledi; "Hazinedâr
Usta sarayda sonuna kadar safâ bulsun.")

Pertevniyâl Valide Sultan ve Çeşmesi

Pertevniyâl Valide Sultan, II. Mahmûd'un (saltanatı 1808-1839) eşlerinden biri olup Sultan Abdülazîz'in (saltanatı 1861-1876) annesidir. 1861-76 yılları arasında oğlunun tahta geçmesiyle valide sultan oldu. 1883'de ölmüş ve Aksaray'da yaptırdığı türbesine gömülüştür. Çok sayıda hayatı arasında 3 çeşmesi, 4 sebili, Beşiktaş'ta Yahya Efendi Türbesi'ni onartması sayılabilir. Aksaray'da adıyla anılan cami, mektep, türbe ve sebili yaptırmıştır (1871).

1856'da yapımı tamamlanan çeşme, Eyüp'te Defterdar İskelesi yakınında Yavedud Camii sırasında iken Haliç Köprüsü ve Çevreyolu çalışmaları yapılrken yerinden söküllererek köprünün ayağına yakın bir yere dikilmiştir. Pertevniyâl Valide Sultan'ın ölen oğlu için yaptırdığı çeşme, kabartma motiflerle süslüdür. Çeşmenin 7 beyitlik tarih manzumesini şair Muhtâr'ın olup hattat Eyüplü Mehmed Emîn tarafından mermere yazılmıştır. Lülesi sökülen çeşmenin suyu akmamaktadır. Bakım ve onarımı gereksinim duyan çeşmenin üzerine Latin harfleriyle tarihi belirtilmeden "harab olan bu çeşmeyi Haydar Süleymanlı tarafından yeniden imar edilerek Hz. Fatmatü'z-Zehra annemize hediye edilmiş" yazılmıştır.

Kaynaklar: Tanışık I, 288; Egemen, 689-92; Uluçay, 124-26
Ferzend-i Mahmûd Hân-i 'Adlî nûr-i 'ayn-i kâ'inât
'Abdü'l-azîz'in mâder-i sa'd-ahteri pâkîze-zât
(*Kainatın gözünün nuru Adlı mahlaslı Mahmûd Han'ın oğlu
Abdü'laziz'in temiz soylu ve bahti açık anneleri,*)

Eyvân-ı kasr-ı 'ismetin rûşen-çerâğ-ı zîveri
Pertevniyâl Kadın Efendi ser-fîrâz-ı kântât
(*Namus köşk ve eyvanının süslü parlak kondili ve dindar kadınların
başı Pertevniyâl Kadın Efendi,*)

Ashâb-ı fahr-ı 'âlemeyne hürmeten bu beldeyi
Tezîyîn için bünyâd kıldı çeşme-i nûrû'l-cihât
(*Bu beldeyi iki dünyanın övüncü (peygamberin) ashabına hümelen
süslemek [üzere], etrafı nurlandıran [bu] çeşmeyi inşa etti*)

Hayrâta icrâ eylemektedir şân-ı Nil-i cûdunu
Mehd-i mu'allâ-yi kerem-fermâ-yı memdûhû's-sifât
(*Hayırseverliğiyle övülen padışah annesi, Nil gibi olan cömertliğini
hayırlı işler için akitmektedir.*)

Perlevniyâl Valide Sultan ve Çeşmesi

Nûş eyledikçe teşneler âsâr-ı hayrîndan zülâl

Rûh-ı şehîdân ola şâd sâbıkân [u] sâbıkât

(Susayanlar, hayırî eserlerinden temiz su içtikçe, kadın erkek bülün
şehitlerin ruhu şad olsun.)

Allâh nahl-i gül vücûdun goncesiyle muttasıl

İkbâl-i 'ömr ile kila fer-bahş-ı gülzâr-ı sebât

(Allâh, her daim [Perlevniyâl'ın] gül fidanı [gibi] varlığıını, goncasıyla
[şehzadeyle] beraber, uzun ömürle, solmayan gülbahçesine kuwert
veren kilsin.)

Bir su içip Muhtâr tâhsîn eyledim hayrâtını

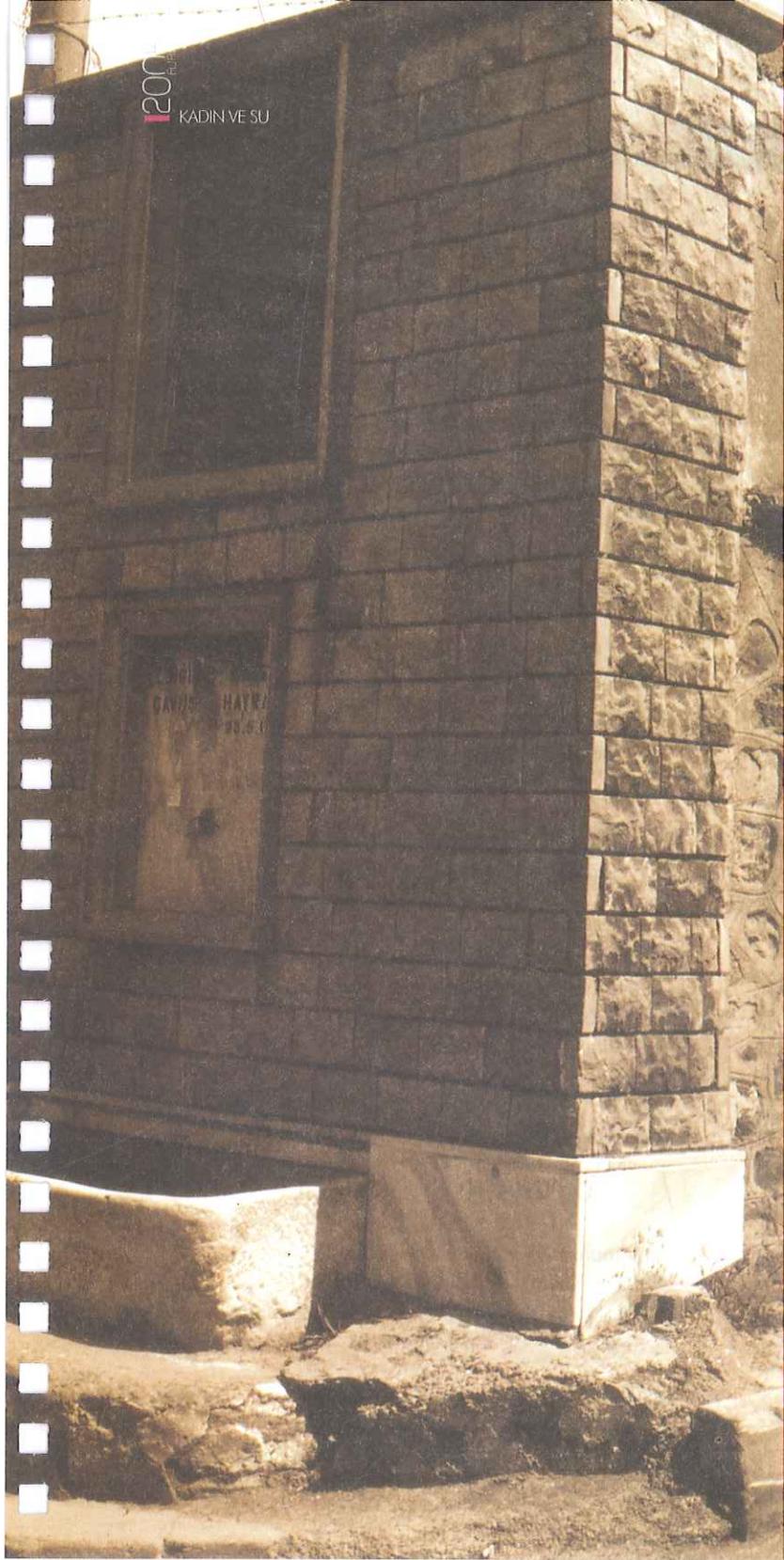
Perlev-nûmâ susuzlara nev çeşmeden âb-ı hayat

(Muhtâr, bir yudum suyundan içip hayratını güzel bulup övdüm:
"Hayat suyu, susuzlar için bu yeni çeşmeden ışık göstermiştir.")

Harerehu el-müznib el-da'î Hâfiż Mehmed Emîn el-Eyyûbî

(Günahkar kul Hâfiż Mehmed Emîn el-Eyyûbî tarafından yazılmıştır)

200
KADIN VE SU

Yakacık/Zeynep Hanım ve Çeşmesi

Zeynep Kâmil Hanım (1825-1882), Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın (ö.1848) kızı ve Sadrazam Yûsuf Kâmil Paşa'nın (1808-1876) eşiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin yerinde bulunan ve adını taşıyan konağı (yapımı 1864) ile yine adını taşıyan hastanesiyle (yapımı 1860-62) tanınır. Zeynep Hanım'ın bu çeşmeyi annesi Şeminür Kadın için yaptırdığı kitabede verilen bilgiden anlaşılır.

1864'da yapımı tamamlanan çeşme, Yakacık girişinde Topçeşme Sokak ile Kartal Caddesi'nin kesiştiği köşededir. Mermerden yapılmış, süssüz, sade bir çeşmedir. 5 beyitlik tarih manzumesi şair Rızâ'nındır. Yol seviyesi değiştiği için yüksekte kalmıştır. Suyu akmamakta, üzerinde "Eldiginli Haydar Çavuş hayatı, 2.5.95" yazısı bu tarihte onarım gördüğünü işaret etmektedir. Ancak bu onarım ya da eski onarımlar sırasında ilk şeklini kaybettiği anlaşılmaktadır. Suyu akmayan çeşmenin, yeşile boyalı kitabesindeki bazı sözcükler okunamayacak kadar silinmiştir.

Kaynaklar: Egemen, 821, 823

Pîr ü ... Zeynep Hanım... (silik)

O ki sezâdir dense ger duhter-i ... (silik)

(Yaşlı ve... Zeynep Hanım, ona .... kizi dense uygundur.)

Vâlî-i Mîsr Mehemed 'Alî'nin duhteri kim

Dâ'imâ hayr u sevâb üzre muzafferdir bu

(Mîsr valisi Mehmed Ali Paşa'nın daima hayır ve sevapla üstfaklı elde etmiş kızıdır.)

Oldu bu çeşme dahi cümle-i hayrâtından
'Ömrüne bâ'is-i efzûnî-i dîgerdir bu

(Bu çeşme de bütün hayırlı işlerinden [olup], ömrünün uzaması için bir başka sebebtir.)

Rûz-i mahşerde onun vâlide-i tâhiresi
Şem'inûr Kadın'a bir kâid ü rehberdir bu

(Bu, temiz anneleri Şem'inûr Kadın için mahşer gündünde bir dayanak ve rehber olacaktır.)

İrticâlen dedi târih-i mücevherle Rizâ

Safvet-i mâ-i ser-i çeşme-i Kevserdir bu

(Rizâ, irticâlen noktalı harflerle bir târih söyledi: "Bu [çeşme] Kevser çeşmesinin suyunun saflığındadır.")

Katre, i rahmet hayatı mahz versin rûhuna
Diyerek bir fâtiha okusun her âbhorân
(Odanın su içenler, rahmet damları, onun rûhuna temiz bir hayat
versin diyerek bir Fatiha okusunlar.)

Hakdan et târih-i ceyher ile Tevfik bir recâ
Özüne kilsin nâsib cennette Kevser her zamân
(Tevfik, ceyherin bir tarih ile Allah'tan şu ricâda bulun: "Ona cennette
her zaman Kevser suyu nasip etsin.")

Şeftali Çeşmesi

Hatice Hanım, Bedestenli Hacı Mustafa Ağa'nın kızı ve Edirne'den Kiyıklı nalbur el-Hâc Mustafa'nın eşiidir.

İlk yapım tarihi şimdilik bilinmeyen ve 1881 yılında Hatice Hanım tarafından onanılan çeşme, Sultanahmet'te Nakibbent ve Kapıağası Camileri arasındaymış. Kitabede verilen bilgiden çeşmenin üç kez yanğına maruz kaldığı, son kez Hatice Hanım'ın onardığı anlaşılmaktadır. Bugün çeşmeden kalan tek iz, Topkapı Sarayı'nda, Hasahur bahçesinde bulunan ortadan kırık kitabesidir. 8 beyilik tarih manzumesi şair Tevfîk'indir.

Kaynaklar: Tanışık I, 314; Egemen, 807, 809-10

Bânnî-i 'ulâsının sa'y-ı cezîliyle hemân

Takmiş idi sîne-i sâfîna zer hatdan nişân

(İlk kez inşa edeninin büyük gayreyle temiz göğsüne altın hatlı bir nişan takılmış.)

Sonradan bir rûzgâr-ı zor-kâr etmiş hübûb

Âteş-i sôz-efkene zûlm-ile kîlmış iktirân

(Daha sonra, kötü işler açan güçlü bir rüzgar esip yakıcı bir alese düşürerek zulme uğratmış.)

Ol sebebden çeşme-i Şeftâlî üç kez yanarak

Çeşmden indirmez idi katre âbin eşk revân

(Bu sebepten, Şeftâli çeşmesi üç kez yanarak gözünden bir damla su akıtmazdı.)

Hem muhâcir kim Edirne'den Kiyıklı na'lbur

Ya'nî el-Hâc Mustafâ Ağa zevcesi ferhunde-şân

(Edirne'den Kiyıklı nalbur el-Hâc Mustafâ Ağa'nın şanı uğurlu eşleril)

Hem Bedestânlı o Hâcî Mustafâ Ağa kızı

Sâhibül-hayrât Hadîce Hanım hûr-ı zamân

(Ayın zamanda, Bedestânlı Hacı Mustafa Ağa'nın hayır sahibi, zamanın meleği kızları Hatice Hanım)

Hasbetenlillâh nukûd-ı himmetin sarf eyleyip

Çeşme-i mezkûru kıldı çeşm-i 'atşâna 'ayân

(Allah rzası için himmet nakitlerinden harcayıp adı geçen çeşmeyi şusayanlar için ortaya çıkardı.)

Perestû Kadın ve Çeşmesi

Perestû Kadın, Abdülmecîd'in (1839-1861) dördüncü eşiidir. Çocuğu olmamış, anneleri ölen II. Abdülhamîd ve Cemîle Sultan'ı evlat edinerek yetiştirmiştir. Perestû Kadın, Bâlâ Külliyesi'nde 1891-92 babasının ruhu için sebil, muvakîthane, çeşme, şadırvan yaptırmıştır. Bahâ Tanman, bu eserleri konumları, iç düzenleri, oranları ve süslemeleri bakımından Osmanlı su mimarisinin yarattığı son şaheserler olarak tanımlar. Perestû Kadın, Eyüp'te yaptırmış olduğu türbeye gömülüdür

1896'da tamamlanan çeşme, Silivrikapı'da Bala Tekkesi karşısında bulunan ilköğretim okulunun duvarındadır. Perestû Kadın bu çeşmeyi, kitabeden anlaşıldığına göre külliyenin bulunduğu yere ilk kez küçük bir mescit (1453-1457), su kuyusu yaptıran, ölünce bu mescidin yanına gömülü Fatih Sultan Mehmed'in topçubaşı ve İstanbul'un fethine katılanlardan Bâlâ Süleymân Ağa'nın ruhu için yaptırmıştır. Çeşme çok süslü olup yekpare mermerden yapılmıştır. Egemen'in "su anda teknesi kırık, musluğunu koparılmış durumdadır" tespitine tekne ve musluktan hiçbir izin kalmadığı eklenmelidir.

Kaynaklar: Tanışık I, 322; Egemen, 686-88; Uluçay, 142-44; Bahâ Tanman, "Bâlâ Külliyesi." Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.

c.2. İstanbul: Kültür Bakanlığı, Tarih Vakfı, 1999

Cennet-mekân Firdevs-âşiyân Gâzî Ebû'l-feth Sultân Mehmed Hân hazretlerinin topçubaşı makâmının bârnî-i evveli Bâlî Süleymân Ağa hazretlerinin rûh-i kudsiyeleri için Perestû Kadın Efendi'nin hayrâtıdır 13 Zîl-ka'de 1313

(Bu hayrat, Perestû Kadın Efendi'nin, bu yapıyı daha önce inşa ettiren mekanı cennet, yurdu Firdevs olan fetihler babası Gazi Sultan Mehmed Hân hazretlerinin topçubaşı Bâlî Süleymân Ağa hazretlerinin ruhları için yaptırdığı hayrattır.)

2005
KADIN VE SU

YAS
BE5%

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوْذُ بِكَ مِنِ الْجَنَّةِ

C
P
A
K
E
R

Abdülmecîd Han Çeşmesi

Sultan Abdülmecîd Han (saltanatı 1839-1861) tarafından yaptırılan çeşme, Atatürkün annesi Zübeyde Hanım (ö.1923) ve isimleri verilmeyen yardımseverler tarafından onarılmıştır.

1850 yılında yapılan çeşmenin onarım tarihi 1921'dir. Beşiktaş'ta Uzuncaova Caddesi ile Selaltı Sokagi'nın kesiştiği yerdedir. Bir beyitlik, tarih manzumesinin şairi Hüseyin'dir. Bu manzumenin üstündeki ikinci kitabede Zübeyde Hanım'ın adı ve onarım tarihi de yer almaktadır. Suyu akmayan ve en son 1981'de Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı dolayısıyla Türk Kadınlar Birliği Beşiktaş Şubesi'nin desteğiyle onarılan çeşme yine bakım ve onarımı gereksinim duymaktadır.

Kaynaklar: Tanışık I, 202-03; Egemen, 44-45

Okudu Hüseyin kulu 'atşâna târih-i selîs

Cûd-ı Hân 'Abdülmecîdî yaptı bâlâ çeşmeyi

(*Kulu Hüseyin de susayanlar için okacı bir torih söyledi: 'Abdülmecîd Han'ın cōmerliği ulu çeşmeyi yaptı,*)

Çeşmenin Latin Harflî Tamir Kitabesi:

İşbu çeşme ile aşağıdaki çeşme Gâzî Mustafa Kemâl Paşa hazırlarının vâlideleri Zübeyde Hanîmefendi'nin fevke'l-'âde ve ahâlî-i hâmiyetmendânın mu'âvenetiyle ta'mîr ve termîm edilmişdir 30 Şa'bân-ı şerîf 1340

(*Bu ve aşağıdaki çeşme, Gâzî Mustafa Kemâl Paşa hazırlarının anneleri Zübeyde Hanîmefendi'nin olağanüstü [gayretleri] ve yardımsever holkîn dayamışları sonucu tamir edilmişdir.*)

KADIN VE SU

KADIN VE SU

İstanbul' da Kadınların
Yaptırdığı Çeşmelerden
Seçmeler

KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ VE BİLGİ MERKEZİ VAKFI

FENER MAHALLESİ FENER VAPUR İSKELESİ KARŞISI

FENER - HALİÇ

34220 İSTANBUL

TEL: 0212 534 95 50

FAX: 0212 523 74 08

e-posta : kadineserleri@kangurum.net

web : www.kadineserleri.org